

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FORTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

VED

KNUD FABRICIUS

FORENINGENS SEKRETÆR

UNDER MEDVIRKNING AF

CHR. AXEL JENSEN OG **JOHS. BRØNDUM-NIELSEN**

ANDET BINDS 5TE — 6TE HÆFTE
(FOR 1STE HALVAAR 1918)

KØBENHAVN
J. L. LYBECKERS FORLAG

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)

1919

INDHOLD:

	Side
J. T. LUNDBYE: Vejenes Udviklingshistorie i Danmark (med 6 Figurer)	129
GUNNAR KNUDSEN: Stednavneudvalgets Kontor	143
Dansk Folkemindesamling, Aarsberetning 1916—18	151
FRITS HEIDE: Ringsted Klosters Godsarkiv	156
Foreningsmeddelelser. Repræsentantmøde i København 22.—23. Juni 1918	163
KN. C. ROCKSTRØM: Oversigt over de vigtigste Afdelinger af Krigsministeriets Arkiv og Vejledning m. H. t. Benyttelsen. 170	

Redaktionen modtager med Tak Meddelelser fra Provinsmuseer, dels om Nystiftelser og Nybygninger, dels om nye Kataloger, Aarsberetninger og om Erhvervelser af almindeligere Betydning.

»FORTID OG NUTID« udkommer med 4 Hæfter à 2 Ark aarligt og koster 2 Kr. pr. Aargang. To Aargange udgør et Bind. Det kan bestilles gennem enhver Boghandel. Bidrag til Tidsskriftet og Bøger, som ønskes anmeldte deri, bedes sendte til Professor, Dr. phil. Knud Fabricius, Maglekildevej 14^I, Kbhvn. V.

VEJENES UDVIKLINGSHISTORIE I DANMARK.

Af J. T. Lundbye.

En Opgave, som den historiske Forskning hidtil næsten fuld- stændig har ladet ligge, er Tegningen af Kort over svundne Tidens Vejforbindelser, skønt det er indlysende, hvilken Betydning saadanne Kort vil kunne faa som Hjælpe middel for anden historisk Forskning. Hvis man stiller sig tvivlende overfor det Spørgsmaal, om det vil være muligt at tegne saadanne Kort, kan der straks henvises til det store og interessante Arbejde, som Museumsdirektør, Dr. phil. *Sophus Müller* har udført paa dette Omraade for Oldtidens Vedkommende, idet han har paa- vist en Mængde Færdselslinjer fra Oldtiden, langs hvilke man paa den Tid har lagt Gravhøjene, og som altsaa nu markeres af disse Høje. Nogle af disse Færdselslinjer har holdt sig lige til vore Dage; men andre Steder har Forholdenes Udvikling medført, at man har faaet nye Maal for sine Vandringer, hvor- for de gamle Veje er blevne glemte og overgroede, og Færdslen har baaet nye, der kortere og lettere førte til Maalene. Hvis disse forholdsvis hurtigt forandrer sig, holder Færdselslinjerne sig ikke ret længe; men hvor Maalene i Aarhundreder, maaske endog i Aartusinder, er de samme, vil Færdselen efterhaanden sætte sig en Mængde tydelige Spor af forskellig Art, saa at man forholdsvis nøjagtigt kan rekonstruere den gamle Færdselslinje, naar man lærer at tyde de forskellige Spor.

Det Materiale, som der skal arbejdes med ved Konstruktionen af disse Kort, er i højeste Grad forskelligt; men først og fremmest gælder dette om selve Terrainet. Vandføringen i en Aa kan have ændret sig og være bleven mindre i Tidens Løb, og Søerne kan være blevene til Moser og Enge; men selve Aadrage eksisterer som i de svundne Dage og angiver, hvor der har været impassabelt, før Landet kultiveredes, og der sørgedes for en rationel Vandafledning. Disse Aadrag har man saa godt som mulig undgaaet. Hvor Kjærdragene langs Aaerne er kilometerbrede eller endnu mere, som f. Eks. Aamosen ved Halleby Aa paa Sjælland og mange andre Steder, er der jo ganske impassabelt baade Vinter og Sommer; men selv om der ingen Moser og Kjær findes langs Vandløbene, vil disse ofte om Vinteren eller i Regnperioder gaa over deres Bredder, saa at der dannes Færdselshindringer. De naturlige Vejlinjer undgaar derfor Vandløbene, idet de følger langs *Vandskellene*, og ved at opsøge Vandskelslinjerne paa Kortene og gaa dem igennem i Terrainet kan man danne sig en Forestilling om deres Brugbarhed som Hovedfærdselsveje. — Disse højtliggende Veje frembyder ogsaa en anden Fordel paa en Tid, hvor man ikke har haft Kort at gaa efter, idet man lettest orienterer sig oppe paa Højderne og her bedst kan holde Retningen, naar det gælder om at finde Vej gennem fremmed Terrain ad ikke fuldkommen banede Veje. Hvor længe man saa har holdt fast ved disse Vandskelslinjer som Hovedfærdselsveje er naturligvis ret forskelligt og afhængigt af, hvor bekvemt de laa for Færdselen; hvis de har et meget bugtet Forløb, foraarsager de store Omveje, naar man skal tilbagelægge større Strækninger; men hvis de er næsten retlinede, kan de have holdt sig som Hovedfærdselsveje gennem Aarhundreder, saaledes som den gamle Oksevej gennem Jylland i store Træk følger Vandskellet mellem Vesterhav og Kattegat fra Viborg helt ned gennem Sønderjylland. Mange af de gamle Herredsbysker ligger Landet over paa Hovedvandskellene, og disse Byer er naturligvis voksede op, hvor Befolkningen plejede at færdes.

Blandt Fortidslevningerne i Danmark findes ikke saa faa gamle Diger og Volde, der er Vejspærringer, som ved forskellig

Tid er lagt tværs over Vejene, som Regel ved Enderne støttende sig til Søer og Lavninger, som frembød Hindringer for Hærafdelingens Fremtrængen. Langs den omtalte Oksevej i Jylland findes saaledes, foruden Dænevirke, Margrethediget lige Syd for det Sted, hvor Vejen passerer Vandskellet mellem Skjern Aa og Guden Aa og Kong Knaps Dige tættere op imod Viborg. Disse gamle Befæstningsanlæg angiver, hvor der har været Færdselsveje, som man har villet forsvare, og det, at de findes paa Hovedvandskellene, angiver, at disse har været Færdselsveje.

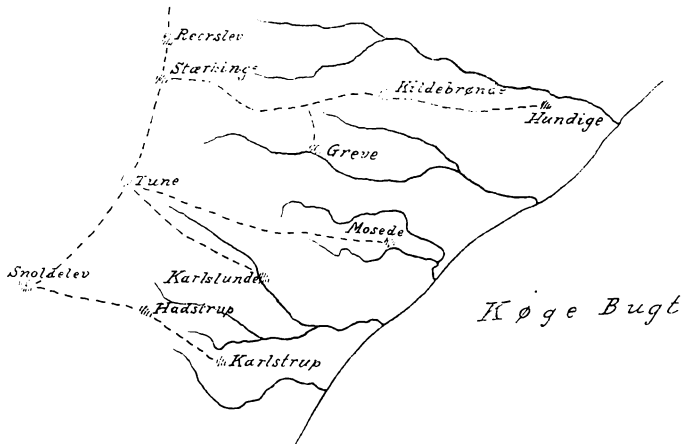

Fig. 1. Vandskelsveje i Tunde Herred, Sjælland.

Fra disse Hovedfærdselsveje har der ført Sideveje ned langs sekundære Vandskel eller Slugter og Dale, hvor disse har været tørre, til Bebyggelser langs Aaer, Søer, Fjordvige, og hvor man ellers har fundet det passende at bosætte sig; en simpel Vejfigur, som vi endnu kan finde tydelige Spor af i det nuværende Vejnet, f. Eks. i Tunde Herred paa Sjælland (Fig. 1), idet Bebyggelserne og derfor ogsaa Vejforbindelserne mellem dem har holdt sig omtrent paa samme Sted siden Oldtiden.

Hvor Forholdene har tilladt en Passage over Aaløbene, har man etableret en saadan, naar de Bebyggelser, der laa paa begge Sider af den, ønskede at komme i nærmere Berøring med hinanden, og som Overgangssted udsøgte man sig da de Steder, hvor Vandløbet havde mest Fald, idet Vanddybden her paa Grund af den større Hastighed som Regel vil være mindre og Bunden vil være fast, thi ellers vilde den store Hastighed have bortskaaret saa meget af den, at Hastigheden omtrent blev ens overalt.

Paa Grund af Reguleringer og alle de Forandringer, der i Tidens Løb har fundet Sted ved Aaerne og deres Løb og Omgivelser, er det jo ikke let nu at se, hvor Oldtidsfolkene har fundet det mest passende og bekvemt at gaa over en Aa, og selv om der endnu kan findes et Vadested i den, er det jo kun muligt at datere det, hvis man fra begge Sider kan finde en Vejlinje betegnet med samtidige Grayhøje, som peger ned imod det, som f. Eks. over Afløbet fra Gundsømagle Sø ved Gundsø Gaard i Nordøstsjælland; ellers maa man prøve, om det ad forskellig Vej er muligt at slutte sig til de gamle Overgangssteders Beliggenhed.

Som Følge af den Hindring, Vandløbene har været for Passagen, er de komne til at danne Skellene mellem de forskellige Herreder og Sogne, og man kan derfor slutte, at hvor et Vandløb maaske kun paa en kortere Strækning holder op at være Herredsskel eller Sogneskel, har der fra gamle Dage været et Overgangssted. Saaledes finder man f. Eks. at Mølleaaen i Nordsjælland baade ovenfor Furesøen og nedenfor Ørholm danner baade Herredsskel og Sogneskel, men ikke mellem Lyngby Sø og Ørholm, idet Virum og Nordsiden af Aaen hører til Lyngby Sogn, og det gamle Lyngby har ligget paa Sydsiden af Aaen. Der ligger her en Række Overgangssteder: Ørholm, der i gamle Dage hed Ørvad, Fuglevad og selve Lyngby, og de mange Gravhøje og gamle Hulveje, der fra Nord og Øst fører ned til Aaen paa dens venstre Bred, lidt nedenfor den nuværende Mølle-dæmning ved Ørholm, tyder paa, at det ældste Overgangssted er at søge her, og at det saa maaske paa Grund af

en Forandring i Bebyggelsen først er flyttet lidt opad Aaen til Fuglevad og senere længere opad til Lyngby.

Adskillige Steder ligger der ved Vandløb Byer, som ligger paa begge Bredder af dem og altsaa ikke lader nogen Tvivl tilbage om, at der her har været Overgangssted, saa længe Byen har eksisteret; dette er f. Eks. Tilfældet med Sliminge i Bjevskov Herred ved Sliminge Aa, Jersie i Tune Herred ved Jersie Aa og Mern i Baarse Herred ved Mern Aa, alle paa Sjælland. Her ses det let, at Vandløbet har Navn efter Overgangsstedet, og dette vil man finde gentaget saa tit, at det ligefrem kan benyttes til at opsøge Hovedovergangsstedet over en Aa. Paa Sjælland vil man saaledes finde ved Susaaen, at denne paa en Strækning ovenfor Tystrup Sø, hvor Kirkebyerne Broby og Næsby ligger lige overfor hinanden tæt ved Aaen og gør det meget rimeligt, at der fra gamle Dage har været Overgang, forandrer Navn og paa denne Strækning kaldes Næsby Aa. Denne Navneregul kan ikke alene anvendes paa Aaløb, men ogsaa paa Sunde, idet f. Eks. det naturlige Overgangssted over Guldborgsund er paa det snevre Sted ved Guldborg og over Øresund ved Øren ved Helsingør.

Hvor intet andet kan give Oplysning om det gamle Overgangssted, kan det maaske være, at et gammelt Voldsted, som i sin Tid er anlagt for at beherske Overgangsstedet, nu fortæller os om sin oprindelige Bestemmelse, idet det ellers vilde have været ganske hensigtsløst at lægge et saadant Værk netop paa dette Sted; dette er f. Eks. Tilfældet paa Sjælland med Voldstedet paa Nordsiden af Ringsted Aa mellem Gjørlev Sø og Haraldsted Sø.

Saaledes kan man paa Kortet sidde og raisonnere sig til, hvorledes Vejene maa have gaaet; men selv om Slutningerne synes meget sikre, er det dog aldrig nogen Skade at se at skaffe sig Vished om, hvorvidt de gjorde Slutninger nu ogsaa er rigtige. Denne Vished kan man ofte faa ved at gaa Vejene efter i Terrainet, idet man saa kan finde tydelige Spor af dem. Har Stedet aldrig været under Plov, kan Vejsporene staa der ganske tydeligt, saaledes som det f. Eks. ses i Hanherrederne paa

Hannæs, hvor Vejen i sin Tid har maaltet op over Bakken mellem den nu inddigede Tømmerbyfjord og en nu udtørret Sø for at naa over Hannæs til Feggesund og videre til Mors (Fig. 2). Men selv hvor der bliver pløjet, kan Vejsporene navnlig paa Bakkeskraaningerne, og hvor Jorden er let og sandet, saa at Regnvandet hjælper til at holde Spøret aabent og maaske gøre det dybere, blive til dybe Hulveje, som først sent pløjes ud.

Fig. 2. Vejspor paa Nordsiden af Hannæs. Hanherrederne.

Saadanne Vejspor findes i Mængde spredt over Landet, det enkelte Spor fortæller ikke meget om, hvorfra det er kommet, og hvorhen det har ført; men samles Oplysningerne om dem, og indlægges de paa Kort, saa at de kan sammenholdes, da vil det kunne lykkes at faa dem til at fortælle et ikke uinteressant Stykke Danmarkshistorie. Lokale Traditioner kan endnu knytte mange Fortællinger til saadanne gamle Vejspor; saaledes hørte jeg ifjor, hvorledes en gammel Mand paa 83 Aar fortalte, at man i hans Barndom fra Nissum Bredning kørte til Thisted over

Ashøj, skønt denne Bakke er 92 m høj, det er Vandskelsvejen, som man endnu den Gang har benyttet; delvis er Landevejen anlagt følgende denne ældgamle Færdselslinje, som her er baade jevn og retlinet, og delvis kan man følge den endnu som Bivej og Markvej; men paa et Stykke nærmest ved Landevejen mellem Hurup og Vestervig er alle Spor udslettede, hvorfor det er godt, at Traditionen opskrives, inden ogsaa den er gaaet tabt. Det vil altid vise sig, at nærmest de nye Veje forsvinder Sporene af de gamle hurtigst, rimeligvis fordi Folk her gerne kører en Omvej, naar de kan komme paa saa meget bedre Vej, og derfor her er mindst konservative og mindst holder fast ved de tilvante Veje.

Kan man saaledes rundt omkring, men navnlig paa Heder, i Skove og paa Bakkeskraaninger finde tydelige Rester af de gamle Færdselsveje, findes de bedst i Aerne, hvis de her har været medført Dannelsen af Vadesteder, og hvis ikke senere Tidens Aareguleringer har fjernet dem. Hvis Bunden er fast nok til at køre paa, kan Vadestedet blot bestaa i en Udvidelse af Aalejet, saa at Vanddybden bliver mindre, i saa Tilfælde efterlader Vadestedet ikke Spor, medmindre der endnu findes tydelige Mærker af Nedkørslerne paa en af Aasiderne; men dette er meget ofte Tilfælde, saaledes som det f. Eks. ses flere Steder ved Lindenberg Aa i Jylland. Har Bunden derimod ikke været tilstrækkelig fast, eller har man ønsket at færdes tørt over Vandløbet, har man udkastet ofte endog store Mængder Sten i Vandløbet, og disse Stensamlinger findes der ofte Rester af endnu i Aerne trods gentagne Reguleringer. Her kan man ogsaa med Held ty til den lokale Tradition, idet man kan finde endnu levende Mænd, som kan fortælle om, at de har været med til ved Reguleringsarbejderne at bortkøre saa og saa mange Læs Sten fra det gamle Vadested, paa hvilken Maade jeg f. Eks. har faaet Beliggenheden af et gammelt Vadested paa Sjælland mellem Kværkeby og Vigersted paa Sjælland konstateret. Et andet Sted har en Mand fortalt mig, hvorledes Aaen ved Reguleringen er bleven omlagt; men at Vadestedet endnu fandtes i hans Have, hvor han viste mig det paa flere Steder ved at grave et Par

Spadestik ned. Jeg har selv set, hvorledes et Vadested paa Sjælland ved Halleby Aa mellem Uggerløse og Stenmagle har været gravet frit, og nogle Maaneder senere, da jeg igen passerede Stedet, var Stenene forsvundne og antagelig igen at finde i Vejskærverne langs Landevejen, Skal Levningerne af de gamle Vadesteder, som naturligvis kan fortælle os mest om de svundne Tiders Vejforbindelser, eftersøges og kortlægges, da er det høje Tid, at Arbejdet gøres, inden Stenene og derved Sporene af dem forsvinder ligesom Stengærderne.

Enkelte Steder kan man finde store Vejdæmninger, der er lagt ved Kærene, hvor det ellers ikke var muligt at komme over disse, f. Eks. i Nordsjælland over Værebro Aadalen midt imellem den nuværende Øvre Værebro og Nedre Værebro, idet denne Aadal med sine vidtstrakte Mosedrag ellers var impassabel helt oppe fra Maaløv og ned til Roskilde Fjord; her findes mellem Maaløv og Bringe et gammelt Vadested paa et Sted, hvor en Kæmpehøj paa Siden af Bakkeskraaningen og tæt ved Vadestedet kunde tyde paa, at dette stammer fra Oldtiden, og hvad Aanavnet angaar, da findes Kirke Værløse og Lille Værløse tæt ved, saa at man let kan tænke sig en nu forsvunden Bebyggelse med Navnet Vær, der har givet Aaen Navn efter Overgangsstedet.

Naar det saaledes ses, at man maaske endog ret tidligt er begyndt at udføre større Kunstanlæg, hvor det gjaldt om at skaffe Passage over et Vandløb, ligger det nær at spørge, om der da ikke ogsaa andre Steder har været udført Kunstanlæg for at lette Samfærdselen. Dette har der sikkert ogsaa, og man kan heller ikke tænke sig, at Befolkningen i Bronzealderen, der ikke veg tilbage for at udføre de store Jordarbejder, som Opkastningen af Gravhøje er, ikke skulde have forstaaet at udføre Jordarbejder, som havde til Hensigt at lette Færdselen; men senere Tider har saa at sige levet og færdedes oven paa disse Arbejder og derved vanskeliggjort at se, fra hvilken Tid de stammer; ved en maalbevidst Undersøgelse af gamle Vejspor og Færdselslinjer rundt i hele Landet, vil der sikkert komme et og andet af denne Art for Dagens Lys. Der findes rundt omkring,

har jeg allerede truffet, forskellige Sagn om gamle Veje, der her paa Sjælland synes at tilskrives Valdemar Atterdag, f. Eks. en Vej ved Skjoldnæsholm, der kaldes Valdemarsvejen, og som af forskellige Grunde gør Indtryk af afgjort at være et maalbevidst udført Ingeniørarbejde. En Indsamling af disse lokale Sagn er ogsaa af Interesse, selv om de maaske kan synes naive; naar de sammenholdes med hinanden, kan de nok komme til at fortælle noget.

Fig. 3. Milesten fra Ole Rømers Opmaaling af Vejene.
Ved Egelund, mellem Hillerød og Fredensborg.

I den historiske Tid er der sikkert udført en Del Vejanlæg; men deres Historie er aldrig skrevet, skønt en Del Materiale maa kunne samles ad forskellig Vej. Gamle Kroprivilegier vil kunne oplyse om, hvor man har færdedes og derfor trængt til Mad og Drikke og Husly, og enkelte Steder vil man maaske kunne finde nogle af de gamle Milestene, der blev sat i 1698 ved den første Opmaaling af Landevejene, som *Ole Rømer* lod foretage.

Jeg har saaledes fundet to af dem, nemlig en imellem Hillerød og Fredensborg paa den nuværende Landevej lige ved Indkørslen til H. M. Enkedronningens Ejendom Egelund (Fig. 3); her er Jordhøjen bevaret og en raat tilhugget Sten uden Bogstaver eller Tal oven paa Højen; men den Stensætning der oprindeligt har været ved Foden af Jordhøjen for at skaane den mod Paa-kørsel er fjernet i Tidens Løb. Den anden Milesten findes i Nyrup Hegn, hvor Jordhøjen med Stensætning omkring er fuldstændig velbevaret; men Stenen paa Toppen af Højen er her fjernet. Flere andre Steder i Nordsjælland staar der Sten, der ved en nøjere Undersøgelse maaske kan sættes i Forbindelse med denne Opmaaling. Disse gamle Minder om den første Opmaaling af vore Veje burde fredes, inden de helt forsvinder.

Inde i Nyrup Hegn ved Helsingør findes paa store Strækninger endnu bevaret den gamle Landevej, som blev benyttet lige til Anlægget af den nu eksisterende Landevej imellem Hørsholm og Helsingør, og der ligger endnu paa den gammel Brolægning af store utilhugne Marksten, mindende om Brolægningen i gamle Gader og Gaarde; ogsaa saadanne Vejstrækninger, der viser en forbigangen Tids Vejteknik, burde fredes, hvilket i dette Tilfælde meget let kunde ske, da det kun drejer sig om en Vejstrækning, der har lokal Betydning for en Skov, der tilhører Staten.

En anden endnu ældre Vejstrækning findes lige i Nærheden heraf, det er en Stump af den gamle Strandvej, som ligger i Egebæksvang langs den nuværende og lige ved den, kun skilt fra den ved en Række smaa Villaer (Fig. 4). Naar man er flyttet ud fra Skoven til den nuværende Vej og af hvilken Grund, ved jeg ikke; men maaske det kan oplyses gennem Arkivstudier og Undersøgelse af gamle Regnskaber. Denne Vej har ikke været befæstet som den gennem Nyrup Hegn, men kun en Jordvej, og den er sikkert en udmærket Prøve paa, hvorledes Jordvejene har været, indtil man omkring 1800 begyndte Bygningen af de lange lige Landeveje og gennem indkaldte franske Vejingeniører lærte at bygge rationelt befæstede Veje. Da ogsaa

dette gamle Vejstykke ligger i en Statsskov, vil Fredningen af det heller ikke støde paa større Vanskeligheder.

Langs Køge Bugt, hvor den gamle Køge Landevej har gaaet ude langs Vandet og stadig benyttes som Vej fra København til Hundige lige Syd for Lille Vejleaa, kan man ogsaa længere mod Syd finde Strækninger af den gamle Vej, der er ret velbevarede; men den meget stærke Villabygning paa denne Strækning i de senere Aar vil antagelig faa alle Spor her udslettede inden alt-

Fig. 4. Gammel Strandvej i Egebæksvang, Nordsjælland.

for længe. Saaledes kan der sikkert rundt omkring findes mange Vejlevninger, hvis Kortlægning og nærmere Undersøgelse vil kunne frembyde adskilligt af Interesse.

Hvor alle Spor er forsvundne, kan Navne give Oplysninger om de udslettede Veje, saaledes er de gamle Kronavne mange Steder bevarede, selv om Vejen nu er nedlagt og Kroen ligeledes eller flyttet, dette gælder saaledes den gamle Køgekro ved Kildebrønde Strand; andre Steder træffes en Gaard, der ved nærmere

Eftersyn viser sig at være den gamle Kro, der nu er bleven almindelig Bondegaard, men netop derfor har faaet Lov at staa uden Modernisering, saa at den kan vise, hvorledes en Kro i de gode gamle Dage saa ud, en saadan findes f. Eks. paa Sjælland ved Grønnebjerg Gaard mellem Hvalsø og Torstrup.

I Nordsjælland træffer man gentagende Gange paa Navnet Porthus, nemlig ved Nordsiden af Tokkekjøb Hegn, to Gange ved Landevejen mellem Hillerød og Helsingør og endelig Kildeport Hus i Gribskov ved Holdepladsen af samme Navn. Disse Navne maa sikkert skrive sig fra de gamle Porthuse ved Indkørslerne til Kongens private Veje, og den Kilde, som Navnet i Gribskov viser hen til, er Helene Kilde, idet Kongerne havde en privat Vej ud til Tisvilde, og jeg tror, at det blandt de nu eksisterende Veje at muligt at paavise, hvilken det har været.

En helt anden Vej, ad hvilken man ogsaa vil kunne faa meget værdifulde Oplysninger til Belysning af Spørgsmaalet om, hvorledes Færdselsvejene til forskellig Tid har gaaet, er en Under-søgelse af alle lokale Ejendommeligheders geografiske Udbredelse. Samfund, der har staaet i livligt Samkvem, vil paavirke hinanden i enhver Henseende, saa at man vil træffe Ligheder og Paavirkninger i alle daglige Forhold, f. Eks. i Byggemaade, Klædedragt, Sprog, Husgeraad; og Studiet af Samfærdselsvejene og deres Betydning kan altsaa saa at sige udstrækkes til ethvert Felt, hvor det endnu er muligt nøje at stedfæste den Viden, man har, om disse Forhold til forskellig Tid. Det er kendt nok, at paa afsides Øer og Halvøer langt fra de store Hovedruter har lokale Ejendommeligheder holdt sig længst, f. Eks. paa Refsnæs, hvor Færdslen nok er gaaet tæt forbi, men ikke direkte igennem, man er sejlet til Bunden af Kalundborg Fjord og til det gamle Korshavn i Salthæk Vig; men Befolkningen paa Refsnæs har levet ret isoleret, skønt de kunde se Skibene sejle forbi, fordi man kun kom ud til deres Land, naar man direkte havde et Ærinde hertil.

Men det at tegne Kort over de gamle Veje er ikke Maalet, et saadant Vejkort skal være et Middel til at trænge ind i svundne Tidens Begivenheder og Tankesæt; er Kortet der, kan af det

meget læres langt tydeligere, end man kunde læse det af en Bog. Man vil f. Eks. pludselig forstaa, hvorfor man midt i den store Gribskov i Nordsjælland kan finde en ret stor Borgplads, thi Kortet (Fig. 5) viser, at den gamle Hovedfærdselsvej fra Nakkehoved og Landingsstederne ved Mundingerne af Søborg Sø Afløb og Esrom Aa, Gilleleje og Hulerød, har fulgt Vandskellet ned gennem Gribskov, og at Borgen netop her havde en ud-

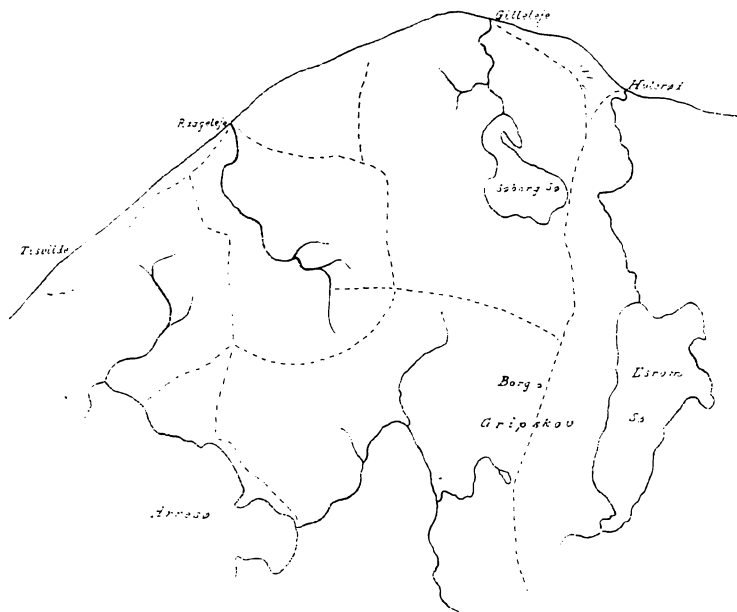

Fig. 5. Gamle Færdselsveje i Nordsjælland mellem Arresø og Esrom Sø.

mærket Beliggenhed, naar det gjaldt om at beherske en saadan vigtig Hovedfærdselsvej, thi Stedet er valgt lige Syd for det Sted, hvor en Sidevej fra Hesselbjerg og Landingsstedet ved Munden af Højbro Aa, det nuværende Raageleje, er stødt til den anden Vej, saa at Borgen paa en Gang kunde hindre Sørøvere, der var gaaet i Land paa Kyststrækningen mellem Raageleje og Hulerød i at trænge længere ind i Landet end til Esrom Sø.

Saxo fortæller hvorledes Roskilde blev angrebet af Venderne, der gik i Land Øst paa i Sjælland; det har naturligvis været i Køge Bugt, og da en Vandskelsvej fører fra Karlslunde Strand over Tune til Roskilde (Fig. 6), forstaar man let, at der ogsaa paa dette Sted ude ved Vandet er fundet Levninger af en gammel Befæstning, som har skullet dække Roskilde mod Angreb fra denne Side, Her har der antagelig ogsaa været et godt Landingssted, inden Vigen ud for Karlstrup forvandlede til de nuværende Moser, ved at Klittangen, Jernen, fra Syd voksede frem og lukkede Munden. Maaske er det denne Lukning, der har gjort det umuligt mere at have Vagtskibe liggende i

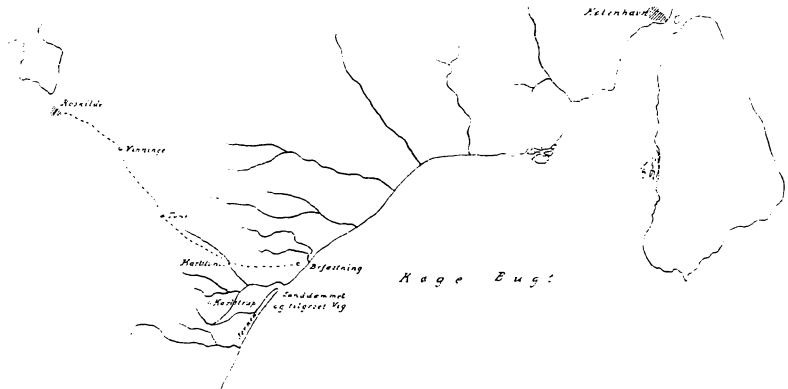

Fig. 6. Vejforbindelse mellem Roskilde og Landingssted ved Køge Bugt.

Køge Bugt, som har faaet Absalon til at henlægge Vagtskibenes Plads til Stedet for det kommende København og i den Anledning at opføre den første Borg her.

Saaledes kan et Vejkort overalt kaste nye Strejflys over Historien, og det vilde være meget ønskeligt, om alle, der kunde give disse Bidrag til Konstruktionen af et saadant, vilde tage Opgaven op; men navnlig ude i Marken, hvor der er Fare for, at en mere intensiv Dyrkning eller store nye Anlæg vil fjerne de Spor, der hidtil har holdt sig gennem Aarhundreder. Da mange af disse Bidrag naturligt kun vil omhandle en enkelt

Iagttagelse, en mundtlig overleveret Tradition eller lignende, egner de sig jo ikke til Offentliggørelse, inden de er samlede og bearbejdede; men da var det en Opgave for Dansk Historisk Fællesforening at samle dem, og naar Materialet bliver tilstrækkelig fyldigt at give dem den rette Bearbejdning, hvor der da baade bliver Tale om Løsning af historiske, arkæologiske, geologiske, geografiske og tekniske Spørgsmaal.

Hensigten med disse Linjer har været at vække Interesse for en efter min Mening meget vigtig Opgave, der er saa omfattende, at en nogenlunde fyldig Løsning ikke kan ventes at foreligge i en overskuelig Tid, uden at man formaar alle Interesserede, der i Embeds Medfør eller for deres Fornøjelse færdes rundt i Terrainet, til at have Opmærksomheden henvendt paa disse Ting, eller dem som ved Studier finder Optegnelser, gamle Kort, Regnskaber eller lignende, der kan fortælle noget af Interesse for denne Sag, til at gøre Optegnelser derom og godhedsfuldt henlede den historiske Fællesforenings Opmærksomhed derpaa. Naar jeg hidtil har talt med nogen om Sagen, har jeg altid mødt stor Interesse, og det er derfor mit sikre Haab, at min Tanke maa faa en god Modtagelse og føre til gode Resultater.

STEDNAVNEUDVALGETS KONTOR.

Af Gunnar Knudsen.

Stednavneudvalget, hvis Virksomhed tidligere har været omtalt her i »Fortid og Nutid«, har i flere Aar levet under mindre gode Pladsforhold. Udvalget havde i Matrikulsarkivet velvilligt faaet overladt Arbejdsplads og Reolplads, men de stadig voksende Samlinger maatte magasineres i Pakker, og det blev mere og mere besværligt at benytte dette Stof.

Allerede i 1915 begyndte Udvalget derfor at virke for at faa indrettet et særligt Lokale til Arbejdet med Stednavnene.

Hertil blev udset et Par Værelser i den Harsdorffske Bygning mellem Rigsarkivet og det gamle Tøjhus, og Udvalget fik Krigsministeriets Tilladelse til at lade anbringe en Dør ud til Tøjhusporten. Rigsarkivet viste os den Velvilje at overlade os Lokalerne, og til Gengæld skal vore Samlinger, naar Udvalget opløses, overgaa til Rigsarkivet.

I Foraaret 1917 blev Lokalernes Indretning foretaget, og den 3. Juli fandt Indflytningen Sted. Efter Sommerferien aabnedes Kontoret, og nu arbejder vi der daglig i Tiden 12—4. Jeg skal nu gøre Rede for, hvad vi har samlet.

Stednavneudvalgets første praktiske Opgave er at forberede en ny ministeriel Retskrivning af vore Stednavne, da der paa dette Omraade hersker stor Usikkerhed. Men tillige skal Udvalget forberede en videnskabelig Behandling og Udgivelse af det danske Stednavnestof, i Lighed med, hvad der er foretaget i Norge og Sverige. I Norge foreligger Værket »Norske Gaardnavne« nu omtrent afsluttet i et Værk paa en Snes Bind, og i Sverige har den kgl. Ortnamnskomité omtrent tilendebragt Udgivelsen af Älfsborgs Län, med et Bind for hvert Herred, og Arbejdet fortsættes over andre Dele af Sverige, men vil nu fremtidig blive simplificeret noget af Hensyn til Bekostningerne og Varigheden. Älfsborgs Län har hidtil kostet over 120,000 Kr., og taget 16 Aar.

For at afgøre Retskrivningsspørgsmaalet behøves der Oplysninger om, hvordan man tidligere har skrevet de forskellige Navne, og hvordan de udtales paa Stedet, og de første Aars Virksomhed har derfor haft til Formaal at tilvejebringe dette Stof i det for Retskrivningsspørgsmaalet nødvendige Omfang, idet vi samtidig har lagt Grundlaget til den store Navnesamling, der helst i Fremtiden skal gøres til Genstand for Behandling og Udgivelse til videnskabeligt Brug.

Grundlaget er den *topografiske Samling*. Den findes nu let tilgængelig i ca. 150 Arkivkasser, en Kasse for hvert Herred. Stednavnenes Skriveformer er opførte paa Kvartblade, trykte og linerede Blanketter. Hvert Sogn ligger i et særligt Læg, og i dette Læg findes en Hovedliste for hvert Ejerlav, og desuden

Tillægslister for Navne paa enkelte Beboelser, Naturnavne, Navne paa Møller og Broer, og Vangnavne indenfor samme Ejerlav. Paa Listerne er opført Navneformerne fra Matriklerne 1844, 1664 og 1688, samt fra et Ekstraskattemandtæl fra omkring 1610. Derefter følger Navneformer fra Kortene, de forskellige Generalstabskort, Videnskabernes Selskabs Kort, Mansas Kort m. m., og fra Bøger som Postadressebogen, Danske Atlas, Trap o. fl., suppleret med Generalstabens Optegnelser, som hidrører fra Opmaalingerne, endelig følger Navneformerne fra de middelalderlige Kilder.

Samlingen kan stadig forøges ved Indskydning af nye Blade, og Ordningen er sikret derved, at hvert Blad bærer sit særlige Sognenummer, de samme Numre, som anvendes i Dansk Folkemindesamling, og er aftrykte i »Festskrift til H. F. Feilberg«, 1911. Selv om et Blad udtages af sin Sammenhæng, kan det med Lethed bringes tilbage igen blot efter sit Nummer.

Den topografiske Samling mangler endnu en betydelig Del af det middelalderlige Stof; for Sammenhængens Skyld har det været nødvendigt at begynde med den nyere Tid og gradvis gaa tilbage, og de middelalderlige Former kommer derfor sidst paa vore Lister. For at faa dette Stof udtømt har det været nødvendigt at gaa rationelt til Værks. Det middelalderlige Brevstof foreligger jo trykt i et meget stort Antal Bøger, vi savner det sammenfattende danske Diplomatarium. Vi har derfor til Brug i Stednavneudvalget dannet os selv et saadant.

Dette *danske Diplomatarium* er tilvejebragt paa Grundlag af den udtømmende Fortegnelse over danske Diplomer, der forefindes i Regesta diplomatica Danica og i Erslevs Repertorium, og er foreløbig ligesom Repertoiret ført op til 1450. Paa store Kvarthblade har vi opklæbet de Dokumentuddrag, der findes i Regesta, og dertil føjet de derhen hørende Bemærkninger i Repertorium, altsammen i opklæbete Udclip, og det har derfor været nødvendigt at ituklippe 2 Eksemplarer af disse Bøger. De Dokumenter, der for første Gang er trykt i Repertorium, er blevet opklæbete paa særlige Blade. Dette udgør saa Rammerne

for Udvalgets Diplomatarium. Men i de fleste Tilfælde har vi herved kun faaet et Dokumentuddrag, og i anden Omgang har vi ituklippet en Mængde Bøger, hvori der er trykt Dokumenter, og opklæbet disse paa de Blade, hvorpaa i Forvejen Uddraget var anbragt. Derved naaede vi at faa alle de betydeligste Dokumenter. Men tilbage bliver en hel Del, som er trykt i Bøger, der er vanskelige at faa fat paa til Udklipning, eller som er altfor kostbare til at ødelægge, og dette gælder navnlig de mange tyske, norske og svenske Diplomsamlinger, hvori der findes Dokumenter, der lejlighedsvis nævner Danmark og danske Forhold. Alle disse gennemgaas derefter, og i Stedet for at udklippe, nøjes vi med at notere danske Sted- og Personnavne paa det tilhørende Blad under det opklæbede Uddrag.

Det saaledes tilvejebragte Diplomatarium er ordnet kronologisk og henstaar i ca. 70 Arkivkasser. Som det vil ses, indeholder det de fleste danske Dokumenter i Aftryk, og en Del mere periferiske Ting i Uddrag med Tilføjelse af alle de forekommende danske Person- og Stednavne. For Oversigtens Skyld er alle Stednavne understregede med rødt, og i Dokumenterne tillige alle Personnavne med blaåt.

Det næste Skridt er at faa overført Stednavneformerne fra Diplomateriet til den topografiske Samling. Det har vist sig at være for besværligt at foretage dette uden et Mellemlid, og som saadant har Udvalget indrettet et *Kartotek*. Stednavneformerne udskrives paa Sedler, der ordnes alfabetisk, og herved faar vi efterhaanden en vis mekanisk Orden i Navneformerne, saa at Indførelsen i den topografiske Samling kan ske paa én Gang uden den Mængde Spring, som en successiv Indførelse vilde medføre.

Der findes baade hvide og gule Kartoteksedler. De hvide anvendes ved Dokumenter, der er bevarede i Original, og hvis Skrivemaade derfor er særlig værdifuld for Stednavneforskningen, og de gule ved Afskrifter. Der tilføjes da paa Sedlens Fod til højre en Bemærkning om, hvor gammel Afskriften er. Paa Sedlerne skrives iøvrigt kun Stednavneformen samt Datoen. Da vi har et fuldstændigt Diplomatarium ved Haanden, kan vi nøjes

med at citere f. Eks. *Calundeborgh 8. Dec. 1411*, i Stedet for yderligere at anføre Trykkestedet »Kirkehistoriske Samlinger 3. Række, III Bd., Side 376«. Paa Sedlens Fod til venstre skrives Oplysninger om, hvor Stedet ligger, Sogn og Herred, for saa vidt det efter Sammenhængen lader sig bestemme.

Kartoteket er anbragt i et Skab med 42 Skuffer, der hver kan rumme ca. 4000 Sedler, men det er dog langt fra fyldt endnu. Uagtet vi mangler mange Sedler endnu, kan Kartoteket dog allerede gøre stor Nytte. Det er en daglig Begivenhed, at man i et Dokument kan træffe et Stednavn, som ikke kan bestemmes efter Sammenhængen. Men naar Sedlerne skal ordnes, viser det sig tit, at vi i Forvejen har en eller flere andre Sedler med samme Navneform, og ved fornyet Sammenligning vil Stedet da ofte kunne bestemmes med en til Vished grænsende Sandsynlighed; med andre Ord, Sedlen gaar paa Plads af sig selv i Kartoteket. Mange Udgivere af Diplomer har til Tider været uheldige i deres Bestemmelse af Stednavnene, og Kartoteket har allerede bragt mange Berigtigelser paa disse Omraader eller givet Svaret, hvor Udgiveren har maattet melde Pas. Denne Seddelsamling, der ellers kun er beregnet som Gennemgangsled til den topografiske Samling, har derved vist sin Eksistensberettigelse, ogsaa fordi der trods alt vil blive en betydelig Rest af Sedler, der ikke med Sikkerhed lader sig indordne topografisk.

Hidtil har vi udskrevet alle Landsbynavne i det egentlige Danmark, medens vi med Købstadnavnene har holdt os til et Udvalg, for ikke at faa flere Skuffer fulde af Navne som Roskilde og Ribe. Men i Diplomatariet er alle de Stednavne, som findes paa Sedler, særligt mærkede, saa ved en fornyet Gennemgang vilde vi kunne udskrive Stoffet komplet. Hvis dette bliver gjort, vil det betyde, at vi her har Register — alfabetisk ordnet — til Middelalderen, og det vil kunne blive af stor Betydning for det historiske Studium. Allerede nu kan det anvendes; vil man vide, hvor en eller anden Landsby omtales i det middelalderlige Stof, kan det oplyse gennem Kartoteket i Forbindelse med vort Diplomatorium. Af endnu større Betydning vilde Registret blive, om det ogsaa medtog Personnavnene,

men disse burde saa anbringes i et særligt Kartotek — der i Omfang vilde blive flere Gange saa stort som Stednavnekartoteket. Det vilde være overordentlig værdifuldt at have det, men det ligger jo lidt udenfor Stednavneudvalgets nærmeste Opgave, uagtet et saadant Personnavnekartotek ogsaa vilde være af den allerstørste Betydning for Forskninger om Stednavnenes Betydning og Historie, for mangfoldige olddanske og middelalderlige Personnavne er indgaaet som Led i Stednavne.

I Kartoteket findes foruden Navnesedlerne fra Diplomatariet ogsaa Sedler fra middelalderlige Jordebøger, fra Arkivregistraturer o. lign. Hensigten er at faa alt middelalderligt Navnestof samlet paa dette Sted.

Ligesaa nødvendige for Stednavnestudiet som de ældre Stavemaader er *Oplegninger om Navnenes Udtale* paa selve Stedet. Og hvor Opgaven i første Række er at tilvejebringe Stof til en Revision af Retskrivningen, kan disse Oplysninger ikke undværes; Skriveformen maa ikke afvige for stærkt fra Udtaleformen, i saa Fald bliver Navnet let ukendeligt. Der har da lige fra Stednavneudvalgets Oprettelse været lagt stor Vægt paa Lydskrivning af Stednavne. Allerede i det første Arbejdsaar (1912) lydskrev Dr. Ussing Stednavnene i Brusk, Elbo og Holmans Herreder og A. Larsen Dele af Bornholm, og mindre Prøvearbejder blev foretaget; i 1913 blev der arbejdet i Roskildeegnen af G. Knudsen og i Ringkøbingegnen af Mag. H. Sandvad, senere i Præstø Amt (G. Knudsen) og Vejle Amt (Lærer J. J. Ravn). I Begyndelsen lagde vi Generalstabens Maalebordsblade til Grund og søgte at faa lydskrevet alle de der forekommende Navne, og endvidere at opspørge alle andre — brugelige eller halvglemte — Navne, som kunde findes, Naturnavne, Marknavne, Beboelsesnavne og hvad det nu kunde være, optegne dem og indføje dem paa Kortet. Med andre Ord, der skulde søges til Bunds. Men det viste sig at gaa ret langsomt paa denne Maade, og vi blev af Hensyn til de praktiske Opgavers Krav til os nødsagede til at forlade denne Fremgangsmaade og tage fat paa anden Vis. I 1916 paabegyndte Udvalget en Indsamling, der kun omfattede alle de »betydeligere« Navne, og

som Grundlag benyttedes 3die Udgave af Trap's Danmark. Alle de Stednavne, som forekommer der, blev udkrevet i Herredshæfter, og disse Hæfter blev brugt til Optegnelser. I 1916 fik vi udsendt 15 Medarbejdere, i 1917 havde vi 10, og dermed naaede vi Landet igennem, fik det »skummet«, som vi kalder det. I dette store Arbejde har Udvalget haft en fortrinlig Hjælp især af Studerende, som anvendte deres Sommerferie paa at berejse Landet og af Interesse for Sagen udførte det store Arbejde for os mod en ringe Godtgørelse, men ogsaa andre meldte sig til Tjeneste; Medvirkning blev ydet af følgende: stud. mag. Svend Aakjær, stud. mag. S. K. Amtoft, stud. mag. Erhard Bach-Nielsen, Lærer N. P. Bjerregaard, Dr. phil. Viggo Brøndal, stud. mag. Anton Dein, stud. mag. Knud Hansen, Adjunkt H. M. Jensen, stud. mag. Knud Jensen, stud. mag. Peter Jensen, cand. mag. Gunnar Knudsen, Dr. phil. Marius Kristensen, Læge L. Lund, stud. mag. Holger Madsen, cand. mag. N. C. Nielsen, stud. mag. Helge Nielsen, stud. mag. Johs. Pedersen, Lærer J. J. Ravn, Lærer E. Skovrup og Dr. phil. Henrik Ussing.

Resultatet af denne Indsamling er blevet et Stof, som vil være tilstrækkeligt til Løsning af Spørgsmaalet om Stednavnes Retskrivning, da man jo her kun vil faa at gøre med de større Navne, men det er dog nødvendigt, at den efterfølges af en dybtgaaende, omfattende Undersøgelse til videnskabeligt Brug, vi hør jo før jo hellere se at faa optegnet de uddøende Natur- og Marknavne paa Stedet, men denne Opgave kan Stednavneudvalget ikke i Øjeblikket magte. Her er dog et Omraade, hvor noget kan udrettes ad frivillig Vej. I Aarenes Løb er der saavel til Dansk Folkemindesamling som til Stednavneudvalget blevet indsendt mange Stednavneoptegnelser; mange, som har siddet inde med særlig indgaaende Navnetraditioner for et bestemt Omraade, har optegnet deres Viden, maaske suppleret med andres, indføjet Navnene paa et Kort og indsendt det; af saadanne Meddelelser har vi ikke saa ganske faa, og de er af meget stor Værdi, selv om de ikke er skrevet med Lydskrift; blot Optegnelsen gengiver Udtalen saa nær som muligt med al-

mindelige Bogstaver, vil Stoffet være udmærket brugbart. De, der saaledes i Sagens Interesse og af Kærlighed til Stedets Minder har følt sig kaldet til at gøre en personlig Indsats, har ofte bragt fortrinlige Oplysninger og ikke sjældent saadanne, som en Besøgende vanskeligt vilde kunne finde frem, selv ved en indgaaende Undersøgelse.

Lydskriftmaterialet findes indordnet i den topografiske Samling.

Svarende til den topografiske Samling med dens Ordning i Herreder og Sogne er der paabegyndt en Kortsamling, hvori der findes Kort over hvert Sogn for sig, udskaaret af Generalstabens Maalebordsblade og opklæbet samlet paa et Blad. Saadant Materiale forefindes dog endnu kun for fire Amter, men iøvrigt rummer Stednavneudvalgets Kortsamling en meget stor Samling af Generalstabens Kort, af danske Søkort, litograferede Matrikelskort, en Del norske og svenske Kort m. m.

Det, der ved Oprettelsen af Stednavnekontoret er tilsigtet, er at faa et Arbejdslokale for Udvalget, hvor hele det nødvendige Materiale af Samlinger, Bøger og Kort er til Stede, med andre Ord et Laboratorium, — et »toponomisk« Laboratorium, for at tale lidt Græsk — hvori Kontorets Medhjælpere til daglig kan arbejde, og hvor Udvalget kan mødes. Det er det første i sin Art i hvert Fald i Norden; end ikke den svenske Kgl. Ortnamnskommittéen har sit eget Kontor. Det burde egentlig være saaledes, at alle frit kunde faa Lejlighed til at benytte disse Samlinger og arbejde paa egen Haand i hele Stoffet, men Pladsforholdene er ret indskrænkede; vi raader kun over fire Arbejdspladser, og de maa reserveres for Medarbejderne. Indtil videre vil Kontoret derfor ikke i den Forstand blive gjort offentligt tilgængeligt. Adgang til Benyttelse af Samlingerne kan kun faas ved Henvendelse til Formanden, Hr. Departementschef Frantz Dahl, men alle, der er interesserede i Stednavnestudier, skal være velkomne, om de vil se Samlingerne, og Udvalget besvarer gerne Forespørgsler om Stednavne og yder beredvillig Hjælp ved Navngivelse af Gaarde, Huse o. lign. (Adresse: Stednavneudvalget, Tøjhusporten, Kbh. K.). Fast ansat ved Stednavne-

udvalget er Sekretæren cand. mag. Gunnar Knudsen, og Dr. phil. V. Brøndal, og siden Kontorets Oprettelse har følgende Medarbejdere hjulpet til i det daglige Arbejde: stud. mag. Svend Aakjær, stud. mag. S. K. Amtoft, stud. mag. Ernst Frandsen, stud. mag. Knud Jensen og stud. mag. Peter Jensen. Oberstløjtnant F. Bennike har besørget Afskrivningen af Generalstabens Materiale.

Stednavneudvalget vil sætte Pris paa at faa tilsendt Artikler og Avisudklip om Stednavne fra ældre og nyere Tid, og alle Oplysninger, som giver Bidrag til Forstaaelsen af Stednavne, især af de yngre Navne, hvis Oprindelse til Dels erindres endnu, modtages med Tak.

DANSK FOLKEMINDESAMLING.

Årsberetning 1916—18.

Dansk Folkemindesamling ledes for Tiden af to Arkivarer, Cand. mag. Grüner Nielsen og Mag. art. Hans Ellekilde. Denne sidste overtog den Stilling, der var bleven ledig ved Magister Thomas Bangs Overgang til Rigsarkivet 1. Februar 1917. — Et stort Tab for Folkemindesamlingen var Professor *Axel Ollriks* Død d. 17. Februar 1917. Det var ham, der i 1904 gav Stødet til Samlingens Oprettelse, og siden da var dens Leder; han har grundlagt dens Ordningssystem og ved sin ansporende Kraft bragt et overmaade betydeligt Folkemindemateriale til Veje. Ved Aabningen af hans Testamente viste det sig, at han havde betænkt den Samling, som han havde offret saa meget af sit Arbejde og sine Tanker, med rundelige Gaver. Han har testamenteret Dansk Folkemindesamling 1) sin videnskabelige Bogsamling, ca. 2000 Bind. 2) Forfatterretten til sine videnskabelige Arbejder, baade udgivne og uudgivne. 3) sine efterladte Haandskrifter og Optegnelser. Desuden skænkede han sin Ejendom »Gammelbo« ved Søllerød Sø og Hovedparten af sin Formue til det Svend Grundtvigske Legat paa Betingelse af, at

»Gammelbo« i 40 Aar efter hans Død paa lempelige Vilkaar skulde anvendes som Bolig for en ved Dansk Folkemindesamling arbejdende Videnskabsmand. Efter den Tid kunde Ejendommen sælges, og Salgssummen lægges til Legatet til Fremme af dansk Folkemindeforskning. — Axel Orliks efterladte Manuskripter bliver af Hans Ellekilde tilrettelagt til Udgivelse de førstkommende Aar. De vigtigste af disse desværre ufuldendte Manuskripter er: 1) »Nordens Gudeverden« og mindre mytologiske Afhandlinger, 2) »Danmarks Heltedigtning«, 3—7de Bind, af 3die og 4de Bind, »Harald Hildetand« og »Hagbard« er der fyldigt Materiale, af 5te (Jyske Sagnkonger), 6te (Danmarks Folkestammer) og 7de Bind (Fremmed Heltedigtning i Danmark) er der kun Brudstykker og Udkast; 3) »Danmarks Litteraturhistorie i Oldtid og Middelalder« samt Forelæsninger over Folkeviserne (særlig Trylle- og Æventyrviser), 4) »Nogle Grundsatninger for Sagnforskning«; 5) Afhandlinger om Egils Saga, Haddings Saga og andre Fornaldarsagaer m. m. — Et af de mest fuldstændige af A. Orliks Manuskripter, hans Tolkning af Guldhornenes Figurer, har Dansk Folkemindesamling overladt cand. mag. Gunnar Knudsen til Udgivelse i »Danske Studier« 1918. — Den Grundtvig-Orlikske Udgave af »Danmarks gamle Folkeviser«, vil blive fortsat af H. Grüner Nielsen.

Ved Axel Orliks Død er den Svend Grundtvigske Afdeling i Dansk Folkemindesamling bleven forøget med en Del af *Svend Grundtvigs* efterladte videnskabelige Manuskripter, særlig vedrørende Nordens »heroiske« Digtning, Eddafortolkning og dansk Sprog og Litteraturhistorie. Disse Papirer var overgaaet i Professor Orliks Eje i 1910 efter Grundtvigs Svoger, Arkivsekretær Jørgen Blochs Død.

Fra Dr. *H. F. Feilberg* i Askov har Samlingen fra Tid til anden modtaget store Bogsendinger fra hans righoldige Bibliotek, der ogsaa er testamenteret til Folkemindesamlingen. Ogsaa *Frederik Knudsen* har sendt os nye Optegnelser fra Meddelere rundt om i Landet vedrørende folkelig Idræt. Takket være Professor Orliks Initiativ og velvillig Understøttelse fra Carlsbergfonden har Samlingen endvidere kunnet modtage en Forøgelse af sjæl-

den Art, nemlig Aktskriftsrækker af Provst *Jónas Jónasons* utrykte Samlinger, vedrørende islandsk Folketro og Folkeskik.

I December 1915 havde Samlingen truffet den Overenskomst med *Foreningen til Folkedansens Fremme*, at hele dennes Haandskriftsmateriale af Dansebeskrivelser og Dansemelodier skulde indgaa i Dansk Folkemindesamling, mod at det holdtes som en sluttet Række, hvortil Foreningen forbeholdt sig Udgiverretten. Ved Hjælp af Understøttelse fra det Raben-Levetzauseke Fond og fra Folkemindesamlingen har Folkedansforeningen i 1916 og 1917 kunnet begynde nye Indsamlingsrejser, hvorved Lolland, Falster, Fanø, Læsø, Endelave og store Dele af Jylland og Fyn er bleven nøje gennemsogte. En Del af Stoffet fra disse sidste Indsamlingsrejser er udnyttet af Grüner Nielsen i hans Bog »Langdans og Polskdans« (1917). Ogsaa Dansemelodimaterialet er blevet betydeligt forøget, idet mange (foranlediget af Opraab gennem Aviserne) har udlaant Foreningen Spillemandsbøger til Afskrivning. For egen Regning har Folkemindesamlingen afkøbt Musiker J. C. Nielsen i Ribe hans store Afskriftssamling (flere tusind Numre) af gamle Dansemelodier.

Folkemindesamlingens Billedsamling har ligesom i tidligere Aar modtaget Forøgelse af Folkelivsbilleder fra Dubletter i Kgl. Biblioteks Kort og Billedafdeling. Fra Bogholder *H. M. Sørensen* i Maribo har Folkemindesamlingen modtaget 50 smukt udførte Fotografier af gamle lolland-falsterske Bygninger, fotograferede af ham i Samraad med Musæet i Maribo. Magister *T. Bang* har fotograferet Helligkilder m. m. i Ty og Salling. *H. Grüner Nielsen* har fotograferet i Ods Herred (efter Anvisning af Laurids Jensen, Lederen af Musæet i Stenstrup) samt paa Læsø. — En stor Del af Samlingens Billedstof har været fremlagt i den af Samlingen og Foreningen »Danmarks Folkeminder« i Fællesskab arrangerede Udstilling i Kgl. Biblioteks Forhal.

Vedrørende *Arkivarernes Indsamlingsrejser* kan bemærkes, at Grüner Nielsen i 1916 har afsluttet sine Undersøgelser vedrørende Folkeskikke i de fanøske Skipperbyer Sønderho og Nordby. I 1917 har han indsamlet paa Læsø og i en enkelt Egn af Lolland. — Med Understøttelse af Carlsbergfondet har

Magister Thomas Bang kunnet fortsætte sine Utdersøgelsesrejser, særligt vedrørende Helligkilder samt Stene og Træer, hvortil der knytter sig Sagn og Tro. I Sommeren 1916 har han be-rejst Vestty, Salling og Mors. Tillige har han gennemgaaet trykt og utrykt topografisk Litteratur vedrørende ovennævnte Æmner. Han har udgivet Beskrivelser over Nordfyns og over Sallings hellige Kilder (i lokalhistoriske Tidsskrifter). — Hans Ellekilde har i Vinteren og Foraaret 1916 dels alene, dels sammen med Forfatter Thorkild Gravlund indsamlet Folkeminder i Hornbækegnen i Nordsjælland, en Egn der trods Københavniseringen endnu i høj Grad er Gemmested for folkelig Fortællekunst og Folketro af ganimeldags Præg. Dette Stof er delvis benyttet i Hans Ellekildes Afhandling om den Stranding der ligger til Grund for Joh. Ewalds Fiskerne (Frederiksborg Amts hist. Samf. Aarsb. 1916) og i noget højere Grad i Thorkild Gravlunds Bog Dansk Bygd (1917): Afsnittene »Østen Esrom« og »Vesten Esrom«. Da H. Ellekilde paa Grund af Militærtjeneste har været hindret i at foretage Indsamlinger i 1917, har *Thorkild Gravlund* rejst i hans Sted og har navnlig fra Vendsyssel, Lolland og Skovboegnen ved Køge hjembragt et godt Materiale især vedrørende Bylav og Samfærdsskik.

Ved Opraab i Provinsaviser, ved Udgivelse og Uddeling af et nyt »Spørgehefte«, ved Udgivelse af »Breve fra en dansk Folkemindesamler« (den vestjyske Lærer P. Kr. Madssens Breve til Svend Grundtvig) og ved omfattende Korrespondance har Folkemindesamlingen søgt at skaffe sig nye *Medarbejdere*. Det vil føre for vidt her at nævne Navne eller nærmere karakterisere de enkelte Bidrag; vi paatænker ved en anden Lejlighed at give en sammenhængende Udsigt over den nyeste Folkemindesamlings Historie. Men trods mange værdifulde Bidrag, ikke mindst i den allersidste Tid, er der endnu »langt frem«, inden Folkemindesamlingen har naaet sit Maal, at finde en Meddeler i hver eneste Sogn. For at naa dette Maal behøver Dansk Folkemindesamling i ganske særlig Grad de historiske Samfunds Bistand og Støtte. Det vilde være af stor Betydning, om de historiske Samfund vilde optage ogsaa Indsamlingen af Folke-

minder (indenfor deres Amt) paa deres Program som et af de Arbejdsfelter, der ikke maatte forsømmes. Dansk Folkemindesamling vilde sætte Pris paa at træffe lignende Overenskomst om Samarbejde med andre af Landets historiske Foreninger, som vi allerede har med Højby Sogns historiske Forening i Odsherred. Foreningen deponerer sine Optegnelser som sluttet Række i Dansk Folkemindesamling; den modtager til Gengæld maskinskreven Kopi. Udgiverretten tilhører alene den historiske Forening. Et saadant Arrangement er ikke blot til Gavn for Dansk Folkemindesamling, det vil ogsaa være til Gavn for det historiske Samfund; det vilde derigennem faa et Stof, som ganske særligt vilde interessere folkelige Læsere, og derved bidrage til at brede den historiske Interesse og den historiske Forstaaelse ud i saa vide Kredse som muligt.

Samlingens Ordnings- og Katalogiseringsarbejder er fortsat som sædvanlig. Dette Arbejde er delt saaledes mellem Arkivarerne, at H. Grüner Nielsen varetager alt vedrørende Viser, Folkemelodier, Danse, Rim, Remser, Leg, Idræt, Gaader og Ordsprog, desuden Billedsamlingen og Fonogramsamlingen. H. Ellekilde varetager det øvrige: Æventyr, Sagn, Tro, Folkeskik m. m. Fuldstændig registreret er nu samtlige Viseopskrifter hørende til Gruppen »Danmarks gl. Folkeviser«; endvidere er Registreringen af E. Tang Kristensens Æventyrsamlinger (2600 Numre) bragt til Afslutning. En Registrering af samtlige danske Sagn, ordnet efter Sogne, er paabegyndt. Axel Olriks Bogsamling er bleven katalogiseret.

Evald Tang Kristensens 50-aars Jubilæum som Indsamler d. 28. Dec. 1917 fejredes af Folkemindesamlingen, ved at Arkivarerne overrakte Jubilaren i hans Hjem i Vejle en Skaal med Inskription, ogsaa for at udtrykke Taknemmelighed overfor den Forstaaelse og Tjenstvillighed Evald Tang Kristensen altid har vist Folkemindesamlingen ved til Stadighed at udlaane den store Rækkerne af sine Manuskripter.

København, d. 20. Marts.

Hans Ellekilde. H. Grüner Nielsen.

Arkivarer.

RINGSTED KLOSTERS GODSARKIV.

Ved Frits Heide.

Rundt om paa vore Herregaarde gemmer der sig værdifulde historiske Aktstykker, om hvis Eksistens meget ofte ingen har ringeste Anelse; mange Steder er gamle Ting, 3: Dokumenter, som ikke har Betydning for Nutidens Godsforvaltning, gemt paa et Loft, i en Kælder eller i et saakaldet Arkiv, uordnede og derfor saa godt som utilgængelige. Desværre mange Gange dog ikke for Ild, Mus og Fugtighed. Ud fra saa vel historiske som juridiske Synspunkter har derfor allerede flere Godsbesiddere ladet deres Arkiver ordne og registrere, saa Materialet blev tilgængeligt baade for Godsernes Embedsmænd og de historiske Forskere. Eksempelvis skal det nævnes, at Kammerherre, Baron J. Wedell-Neergaard i 1917 lod Svenstrup Godsarkiv registrere i Anledning af Arbejdet med Godssets Historie og lod Registraturen udgive i Trykken samt uddele til ethvert større offentligt Arkiv og Bibliotek i Skandinavien; dette Standpunkt blev blot fastholdt som Princip og ikke ud fra den Tanke, at Svenstrup Godsarkiv derved vilde udgive sig for mere, end det er. Hvad det indeholder, vil ses af Registraturen.

I 1918 fulgte Administrationen for Ringsted Klosters Gods det af Baron Wedell-Neergaard givne Eksempel og lod ligeledes udfærdige en Registratur, dog kun i maskinskreven Stand. Da imidlertid ved denne Ordning en Del af den oprindelige Tankes Indhold gik tabt: nemlig Meddelelsen om Arkivets Værdi og Rækkevidde til de historiske Forskere, gøres det ad denne Vej.

Naar Spørgsmaalet bliver, hvad Ringsted Klosters Godsarkiv rummer i kvantitativ og kvalitativ Henseende, ses det første ret snart af Registraturen, medens det sidste kræver en lidt nøjere Redegørelse: Foruden hele det ældre Materiale før 1660, som forlængst er afleveret til Rigsarkivet, falder det nuværende Klosterarkiv i to Grupper 1) Godsarkivet, som befinder sig i Klostrets Godsforvalterhølig, og 2) Administrationsarkivet, som heror hos Administrationens Formand, Byfoged Krarup i Rønne. Registraturen omfatter kun Godsarkivet.

Fra Tiden før 1660 findes intet, og fra det 17. Aarhundrede i det hele taget haves kun I, 1 og 1 a, som dog giver fortrinlige smaa Billeder af en Datidens »Gulaschfabrikant«, særlig naar de suppleres med tilsvarende Aktstykker fra Skjoldenæsholm Godsarkiv, hvor denne Slægts Meriter forefindes i Aktpakken om

Haraldstedgaards Historie; et og andet Dokument i Svenstrup Godsarkiv (Registratur o. Svenstrup Godsarkiv v. Frits Heide. Kbh. 1917, I, 34) belyser ogsaa dette Forhold. Naar undtages Skødet til Kancelliraad Qvistgaard, haves Genparter af samtlige Adkomster, der dog er af ringe Interesse.

Derimod er I, 6. af stor Interesse; disse Aktstykker giver for det første et ganske fortrinligt Billede af Krigsraad Peter Johansen Neergaards Personlighed og Godsforvaltning, og sammenholdes de med Pakken XII, 1. i Svenstrup Godsarkiv, faas et næsten udtømmende Billede af denne mærkelige midtsjællandske Godssamlers Færd; for det andet indeholder de Bidrag til de økonomiske og topografiske Forhold i det 18. Aarhundredes Ringsted, som næppe findes bedre og fyldigere noget andet Sted; en Vrimmel af nu forglemte Stedbetegnelser indenfor Byens Rammer tegner Byens datidige Udseende tydeligere, end noget Kort gør det, og støttes de saa af Kort fra denne Tid, der som bekendt haves, kommer man meget nær op mod en fuldstændig Rekonstruktion af Byen.

Kortmaterialet frembyder saa godt som intet af Interesse; største Delen er nyere Parcelkort og Resten Kopier af Matrikulkortene. Udskiftningstidens Originalkort gik fuldstændig til Grunde ved Branden i 1809, en Omstændighed, som ofte frembød store Vanskeligheden i den første Bügel'ske Tid (se f. Eks. om Driften af Gilsagerjorderne).

Om Jordebøgerne skal ikke siges meget; de vil jo sikkert med Tiden faa ikke ringe historisk Værdi. Og det samme gælder Regnskaberne. Derimod yder de mange Konzeptbøger et fortrinligt, mangeartet Stof til Bedømmelse af Godsets Liv gennem skiftende Tider, og noget lignende kan siges om de gamle Journaler med Bilag. Hvad Hovedgaardens Drift angaar, giver Arkivet kun ganske faa Oplysninger i landbrugshistorisk Henseende; enkelte Sider bliver dog belyst i de fuldstændigt bevarede Forpagtningskontrakter. Bidrag til enkelte Ejendommers og Slægters Historie haves meget fyldigt i Fæstebreve og -protokoller, Hoveriet er heller ikke daarligt repræsenteret, og til midtsjællandsk Byggeskik haves gode Bidrag i en Række Syns- og Taksationsforretninger. Aktpakken, der rummer Have Mølles Historie, maa absolut ikke forbigaa; denne Mølle, som er en af de ældste og paa en Tid var en af de største (o: med størst Møllekyld belagte) danske Møller, lader sig skildre i alle Enkeltheder ikke blot rent historisk, men ogsaa teknisk set ved Hjælp af den digre Pakke Dokumenter. Formentlig vil en Udredning af midtsjællandsk Møllebygningshistorie ikke lade vente længe paa

sig, da den kyndige og flittige Bygningsforsker, Arkitekt H. Zangenberg i Sorø, ogsaa har taget denne Sag op til Behandling.

Skiftedokumenterne yder noget, men ikke meget til Belysning af Bondestandens økonomiske Kaar, dertil er de for faa og fragmentariske.

Forstvæsenet har i senere Tider kun spillet en ubetydelig Rolle indenfor Ringsted Klosters Gods; Ringstedskovenes Historie maa søges i langt ældre Kilder, idet de praktisk talt ophørte at eksistere omkring ved Svenskekrigenes Tid. Hvad der her menes med Ringstedskovene, er Skovstrækningerne umiddelbart op til Byen — ikke Klostrets eneste nuværende Skov, Mølleskoven, som historisk set tilhører det store skjoldenæsholmske Distrikt — disses Historie er i Hovedtrækkene skitseret efter den Metode, som overalt bør anvendes ved forsvundne Skove, nemlig Arkivstudier støttet af botaniske Reliktundersøgelser i Terrænet. *)

Alt taget under ét er Ringsted Klosters Godsarkiv kun lille og fattigt i Sammenligning med saa mange andre Godsers og set paa Baggrund af Klostrets betydelige Ælde; en af Hovedgrundene hertil er de Hærgninger, som alle Arkivers værste Fjende, Ilden, har øvet her. Den mest graadige Brand fandt som nævnt Sted i 1809, hvor alle Bygninger med det meste af deres Indhold brændte. Det, som fra ældre Tid er naaet til vore Dage, har formentlig kun overlevet Katastroferne ved tilfældigvis at være deponeret andre Steder f. Eks. i Slægten Neergaards Tid Merløsegaard eller Svenstrup og i den Bügel'ske Periode i København. En Undtagelse kan vel Adkomstdokumenterne have frembudt, idet det for enhver Godsejer i ældre Tid var mest paatrængende nødvendigt under enhver Eventualitet at sikre sig Beviserne for sin Adkomst til den lovlige Ejendom.

I. ADKOMSTDOKUMENTER.

1. Kong Frederik d. III's Skøde paa Ringsted Klosters Gaard og Gods af 7. Juli 1664 til Hofslagter Niels Olufsen i København.
(Hertil henlagt 1 a. Retssag: Anders Kellinghuuszæa i København ctr. Hofslagter Niels Olufsens Enke 1682).
2. Kong Frederik d. IV's Skøde paa Ringsted Kloster af 8. April 1720 til Overkrigssekretær Christian Carl von Gabell.
3. Christian Carl von Gabells Skøde paa Ringsted Kloster og Gabells Eje (Kærup) af 11. December 1724 til Amtsforvalter Jürgen Langfeldt.

*) Frits Heide: Skovene omkring Ringsted i ældre Tider. Tidsskrift for Skovvæsen. Bd. XXVII. Række B. 1915. S. 99—118.

4. Auktionsskøde paa Ringsted Kloster af 20. April 1729 i Jürgen Langfeldts Bo til Direktionen for Krigshospitalskassen. Original og Genpart.
 5. Auktionsskøde paa Ringsted Kloster og Kærupgaard af 30. Oktober 1741 fra Direktionen for Krigshospitalskassen til Krigsraad Peter Johansen Neergaard.
 6. Krigsraad Peter Johansen Neergaard og hans Forhold til Ringsted By 1741—1772.
 7. Kancelliraad Johan Thomas Neergaards Skøde paa Ringsted Kloster og Kærupgaard af 18. Juni 1793 til Peter Johansen Neergaard.
 8. Panteobligation af 24. December 1804 i Ringsted Kloster fra Jørgen Qvistgaard til Justitsraad Peter Johann de Neergaard til Gunderslevholm.
 9. Skøde af 15. December 1809 fra Kancelliraad Jørgen Qvistgaard paa Ringsted Klosters Gaard og Gods til Grosserer Caspar Peter Bügel.
 10. Kong Frederik d. VI's Konfirmation af 9. Marts 1815 paa Grosserer C. P. Bügels Bestemmelse om Ringsted Klosters Oprettelse til Fideicommiss.
-
11. Skøde af 22. Juli 1702 fra Niels Hemmingsen Frich paa Prioritet i en Gaard i Benløse til Søren Rasmussen Qvist.
 12. Skøde af 24. Januar 1703 fra Peder Hansen Lange i København paa tvende Parter i en Gaard i Benløse til Gregorius Lind.
 13. Skøde af 14. Marts 1703 fra Søren Rasmussen Qvist paa en Gaard i Benløse til Borgmester Claus Rasch i København.
 14. Skøde af 14. April 1703 fra Peder Hansen Lange paa en Del Gods i Benløse til Borgmester Claus Rasch.
 15. Skøde af 18. April 1708 fra Gregorius Lind paa tvende Parter i en Gaard i Benløse til Borgmester Claus Rasch.
 16. Auktionsskøde af 24. Januar 1710 paa 2 Gadehuse i Ørslev til Jørgen Christensen i Eskildstrup.
 17. Skøde af 1. Juli 1711 fra Johanne Mads Datter sal. Christen Tøgersens, Herredsfoged i Ringsted-Tybjerg Herreder, paa en Ejendomsjord i Ringsted Bys 3die Marker og et Vænge ved Hauge Mølle til Niels Tøgersen, Slotsforvalter paa Jægersborg.
 18. Auktionsskøde af 5. Juli 1729 paa en Del Jord, beliggende i Gilsager, til Direktionen for Krigshospitalet.
 19. Skøde af 24. Juli 1753 fra Anna Dorothea Meller sal. Capitain Poulsens Enke paa 4 Gadehuse i Ørslev til Krigsraad P. Johansen Neergaard.
 20. Magelægsskøde af 11. November 1783 fra Conrad Ditlev Baron von Knuth til Conradsborg paa 3 Gaarde og 4 Huse i Haugbyrd til Kancelliraad Peter Johansen de Neergaard til Ringsted Kloster og Tølløse, mod at han afgiver en øde Gaards Jord i Høm og 4 Huse i Hjelmsømagle.
 21. Skøde af 18. December 1788 fra Stiftsbefalingsmand Gregers Christian Greve af Haxthausen og Biskop N. E. Balle paa Ringsted Sogns Korn-Tiende til Peter Johansen de Neergaard.
 22. Skøde af 28. August 1793 fra det theologiske Fakultet paa Konge-Korn-Tienden af St. Hans Sogn til P. Johansen de Neergaard.

23. Dokumenter vedrørende det Bügel'ske Gravkapel ved Ringsted Kloster, dets Opførelse og Vedligeholdelse.
24. Diverse Adkomsten vedrørende.
25. Diverse gamle Designationer paa Aktstykker tilhørende Ringsted Klosters Godsarkiv. (1—25, 1 Pakke).

II. KORT OVER RINGSTED KLOSTERS GODS.

Sorø Amt. Ringsted Herred.

Ringsted Landsogn. Ringsted Klosters Hovedgaard.

1. Kort over en Del af øverste Torpedmark Nr. 6. Opmaalt 1806.
- 2—3. Rørlægningsplan til en Del af Pølsehusmarken 1872. Kristensen. — Inddeling af samme 1881. Kiær.
4. Drainsplan af Rimmingemarken 1874. Høegh.
5. Drainsplan af Rimmingelodden 1875. Høegh.
6. Inddeling af Forvaltermarken 1881. Kiær.
7. Kort mrkt. XXIII, Eier: Ringsted Kloster.

Gilsager.

- 8—9. Kort over Gilsagerjorder samt Æskemose. Opmaalt ved Matrikuleringen 1806. Høgh. — Kopi af samme 1841.
- 10—13. Kort over Matr. 3a, b, d, e i Gilsager, Kopi efter Udstykningskortet 1865. Birk.
- 14—15. Kort over Matr. 2a, b, 3a—d, 5 i Gilsager. Udstykket 1898. Dedenroth.

Torped.

16. Kort over Torped. Opmaalt 1793. Lund.
- 17—28. Kort over Matr. 1a (1866), b (1865), c (1865), d (1866), e (1866), 5 (1856), 8a, b (1868), 12, 13a og b (1881), b (1882), 14 (1881). 21 (1878), 22 (1878).

Havbyrd.

29. Kort over Haugbyrd Mark. Opmaalt 1806 af Høgh. Kopi 1810. Hedde.
30. Samme. Kopi 1841.
- 31—36. Kort over Matr. 7b (1860), Skolelodden (1824) 2 Ex., 9abc og 19ab (1883), 16b, 17b. 18b (1860).

Tolstrup.

- 37—39. Kort over Tolstrup Bys Marker 1793. Fisker. Kopi 1810. Hedde. — Samme. Kopi 1841. — Samme, med Omdeling 1871.
- 40—43. Kort over Matr. 1 (1793) Fisker, Kopi 1824 (2 Ex.), Dræning af 4a, 8b (1884), 9b (1860)
44. Kort over Ringsted Klosters Gods i Slangerup. Kopi 1841.

Benløse Sogn. Benløse.

- 45—48. Kort over Benløse Bys Jorder. Kopi 1810, Knoph. — Samme med L. Svenstrup. Kopi 1841. — Kort 1871. — Kopi 1892.

Bringsstrup Sogn. Ørslev under Skoven.

- 49—50. Kort over Ørslefunderskov. Kopi 1810. Tauenzien. — Samme uden Aar.
 51—59. Kort over Matr. 4b (1882), 6b (1884), 8b (1860), 9a, b (1879), 15b, c (1860), 16b (1860), 20c (1882).

Sigersted Sogn. Sigersted.

- 60—61. Kort over Sigersted Bys Marker. Kopi 1810, Knoph. — Samme. Kopi 1841.

Skellerød.

- 62—63. Kort over Skellerød. Kopi 1810, Knoph. — Samme. Kopi 1841.

Haraldsted Sogn. Haraldsted.

64. Kopi af Matrikulkortet over Holtehuset. 1841.

Nordrup Sogn. Mulstrup.

- 65—66. Kort over Godset i Mulstrup By. 1815, Dreyer. — Samme. Kopi 1841.
 67—71. Kort over Matr. 18b (1860), 19, 20 (1872), 21b, 23b (1860).

Ørslev Sogn.

72. Kopi af Matrikulkortet over Godset i Ørslev, 1841. (1—72, 1 Pk.).

III. JORDEBØGER OG MATRIKLER.

- 1—6. Jordebog 1818—19, 1840—41 (2 Eksemplarer), 1850, 1859, 1883, 1902. 7 Bd.
 7. Jordebog c. 1804, 1815—16, 1816—17, 1819—20, 1821—22, 1823—24, 1825—26, 1836—37, 1849—50, 1858—59, 1866—67. 1 Pk.
 8. Afskrift af Matriculs Beregningen over Ringsted Klosters Gods i Sorø Amt. 1842. 1 Bd.
 9. Af- og Tilgangslistor; Jernbaneanlægget. 1 Pk.

IV. BYGNINGSARBEJDER UNDER GODSET.

1. Tegninger og Beskrivelser til Godsforvalterboligen 1908. 1 Pk.
 2. Do. do. til Fæstegaarden Nr. 7 i Ørslev under Skoven 1901. 1 Pk.
 3. Do. do. til do. Nr. 1. *ibid.* 1911. 1 Pd.

V. GODSETS REGNSKABSVÆSEN.

- 1—5. Ringsted Klosters Hoved- og Kassebog 1806—19, 1819—29, 1839—52, 1852—62, 1862—72. 5 Bd.
 6—9. Hovedbog 1872—80, 1881—89, 1888—1900, 1900—12. 4 Bd.

- 10—17. Kassebog 1851—76, 1869—77, 1875—91, 1891—98, 1899—1907, 1907—15, (Indtægt). 1915—18 f (Indtægt). 1907—18 f (Udgift) 8 Bd.
- 18—48. Godsregnskaber 1810—11, 1811—12, 1812—13, 1813—14, 1814—15, 1815—16, 1816—17, 1817—18, 1818—19, 1819—20, 1820—21, 1821—22, 1822—23, 1823—24, 1824—25, 1825—26, 1826—27, 1827—28, 1828—29, 1829—35, 1835—40, 1840—45, 1845—50, 1850—60, 1860—70, 1870—80, 1880—85, 1885—93, 1893—1902, 1902—10, 1910—17. 31 Pk.
- 49—50. Skattekvitteringsbog 1816—90; do. for Hauge Mølle 1853—90, 2 Bd.
51. Skattekvitteringsbøger. 1 Pk.
52. Skattelister. 1 Pk.
53. Diverse Regnskaber (herunder Udskiftningen). 1 Pk.
54. Koncepter til Regnskaber og Extracter 1865—90. 1 Pk.
55. Skatter og Afgifter 1895—1905. 1 Bd.
56. Aktiv-Liste for Ringsted Kloster 1913—18. 1 Bd.

VI. KORRESPONDANCE.

- 1—19. Conceptbog 1813—15 (udgangne Breve), 1815—18, 1822—25, 1826—28, 1829—32, 1832—36, 1836—40, 1840—47, 1847—53, 1855—58, 1858—60, 1860—64, 1853—64, 1864—71, 1864—72, 1871—85, 1885—94, 1894—1902, 1903—18 f. 19 Bd.
- 20—21. Journal for Ringsted Klosters Gods's Forvaltning 1822—25, 1826—32. 2 Bd.
22. Korrespondanceextracter 1855—1902. 1 Bd.
23. Extracter af Korrespondance mellem Godskontoret og Administrationen 1902—18 f. 1 Bd.
- 24—29. Ringsted Klosters Gods's Journalsager. 6 Pk.

VII. HOVEDGAARDENS AVLING OG BØNDERGODSET.

1. Kontrakter etc. vedrørende Hovedgaardens Forpagtning. 1 Pk.
2. Forskellige Ejendomshandler. 1 Pk.
3. Sagen angaaende Magelægget mellem Stenmarken og Rimmingegaard samt Matr. No. 1 af Torped. 1 Pk.
- 4—6. Fæsteprotokol 1765—1855, 1856—1895, 1896—1918. 3 Bd.
- 7—10. Fæstebreve 1770—1918. 4 Pk.
- 11—12. Hoveriprotokol 1806—25, 1825—51. 2 Bd.
13. Hoversager. 1 Pk.
14. Bog over Korn- og Fourage-Udskrivning af Ringsted Klosters Gaard og Gods 1821—26. 1 Bd.
15. Overleveringsdokumenter m. v. vedrørende Sørup, Rosengaarden og Høngaarden. 1 Pk.
16. Synsforretninger, Overleveringsdokumenter, Bevillinger m. v. vedrørende Have, Vand- og Vejrmøller. 1 Pk.
17. Brandforsikringspolicer vedrørende Ringsted Klosters Gods. 1 Pk.

VIII. SKOVVÆSEN.

- 1—2. Skovauktionsprotokol 1853—54, 1887—1916. 2 Bd.
3. Skovauktionsbilag 1858—72. 1 Pk.
4. Dokumenter vedrørende Driften af Mølleskoven. 1 Pk.

IX. RETSVÆSEN.

- 1—2. Kopibog vedrørende Justits-, Skifte-, Skatte- og Skolevæsen 1812—18, 1818—22. 2 Bd.
3. Konceptbog for Skjoldenæsholm og Svenstrup Birker 1828—30. 1 Bd.
- 4—5. Auktionsprotokol 1848—51, 1899—1917. 2 Bd.
- 6—7. Skifte- og Overformynderisager. 2 Pk.

FORENINGSMEDDELELSER.

REPRÆSENTANTMØDE I KØBENHAVN 22.—23. Juni 1918.

Efter den i forrige Hefte fremsatte Plan fandt Dansk Historisk Fællesforenings Repræsentantmøde Sted d. 22. Juni Kl. 12 i psyko-fysisk Laboratorium paa den nye Studiegaard (Universitetet). Repræsenterede var 24 Foreninger og Institutioner; beklageligt var det, at Tidsforholdene havde hindret ikke blot adskillige fjerntliggende, men endogsaa nogle københavnske Medlemmer i at give Møde.

Formanden aabnede Mødet, og efter at have budt Velkommen gav han Ordet til *Sekretæren* for at aflægge Beretning. Denne oplyste, at Fællesforeningen nu omfatter 43 Medlemmer, idet der siden 1916 er indtraadt følgende nye: *Københavns Kommunes Folkebiblioteker gennem Hovedbiblioteket, Stednavneudvalget og Den gamle Borgmestergaard i Aarhus*. Fællesforeningen har som bekendt navnlig to Virkemidler. Det ene er dets Tidsskrift »*Fortid og Nutid*«, hvoraf 1ste Halvdel for 1918 er under Trykken, bl. a. indeholdende en illustreret Artikel af Prof. J. T. Lundbye om vore Veje, en Afhandling af cand. Gunnar Knudsen om Stednavneudvalgets Kontor og Aarsberetningen fra Dansk Folkemindesamling. For Fremtiden vil denne Beretning finde sin Plads i Tidsskriftet, ligesom det allerede er Tilfældet med Nationalmuseets anden Afdelings Aarsberetning. Der pege-

des dernæst paa det vigtigste af Indholdet i de siden Nyborg-mødet fremkomne Aargange. »Fortid og Nutid« udsendes nu med 15 Eks. pr. Forening og 2—5 Eks. pr. Institution, ialt godt 350 Eksemplarer; hertil kommer ca. 70 Stkr. til halv Betaling gennem Sekretæren og ca. 100 gennem Boghandelen. Efter Sekretærens Erfaring er Tilslutningen stadig stærkest i Nord- og Sydjylland, hvad der sikkert er bestemte Mænds Fortjeneste. Nogle Abonnenter i Sverige og Norge vidner om, at det ogsaa har vakt Opmærksomhed uden for Landets Grænser.

Tidsskriftet har til Hovedopgave at bringe *metodiske* Afhandlinger om Kultur- og Lokalhistorie, hvori der allerede ligger, at det maa blive meget vanskeligt at skaffe Bidrag. Faa kan skrive til det, men det er ogsaa kun faa, som vil skrive. Dette følger dels af den begrænsede Udbredelse, som Tidsskriftet har, men ogsaa af, at mange kun anser det for en ringe Ære i Sammenligning med at optræde i vore ældre, grundfæstede Tidsskrifter. Men vort Organ betaler godt Honorar, bedre end noget andet historisk Tidsskrift, og Æren vil nok komme, naar Indholdet viser sig at due.

Amtsforeningerne har ofte støttet det, saaledes ved at henvende Opmærksomheden derpaa paa deres Aarbogsomslag, t. Eks. Vejle Amts Aarbog, hvor Filialbestyrer Eliassen er en trofast Ven af »Fortid og Nutid«. Men Amtssamfundene bruger det ikke som deres Organ, og den foreslaaede Spørgerubrik har derfor ikke kunnet realiseres. Det er ogsaa kun en Del af dem, der sender deres Aarbog til Redaktionen, skønt de af Tidsskriftet maa kunne se, hvorledes de benyttes kraftigt til sammenfattende Literaturoversigter.

Det skal dog ogsaa indrømmes, at Redaktionen har adskilligt at bebrejde sig. Hver af dens Medlemmer maa have mange andre Jern i Ilden, hvad der har medført Forsinkelser i Udgivelsen. Der kunde vel ogsaa hittes paa mere for at gøre Indholdet fyldigt og afvekslende. Men det bør da ikke glemmes, at Redaktionen har staaet næsten ganske alene, og en kraftig Appel maa rettes til Lokalforeningernes Kræfter om at støtte den med Raad og Daad, d. v. s. om at skrive i »Fortid og Nutid«. Tidsskriftet er sikkert det billigste i Norden, og det har sin Opgave. Naar det har kunnet udgives, skyldes det først og fremmest Statstilskuddet, som nu oppebæres paa 4de Aar.

Af anden Virksomhed siden sidste Aarsmøde pegedes paa *Fotografudvalget*, nedsat paa Initiativ af fhv. Rigsarkivar Secher til at lægge en Plan for Indsamlingen af kasserede fotografiske Plader, og bestaaende af Rigsarkivar Erslev, Overretssagfører

Hennings, Dr. Bobé og Hoffotograf Elfelt, hvortil Fællesforeningens Sekretær efter Opfordring er traadt. Det har konstitueret sig med Rigsarkivaren som Formand og har i forskellige Møder behandlet denne meget vanskelige Sag. Formanden, som ikke var til Stede, lod meddele, at Sagen var i Gænge, men at den næppe vilde kunne løses inden for saa vide Rammer, som oprindeligt paatænkt.

Foreningen har dernæst gennem Postekspedient Hjorth-Nielsen fortsat Udgivelsen af *Registret til Statstidende*, der omsendes med et Eksemplar til hver af vore Medlemmer. Det uddeltes paa Mødet tilligemed Eksemplarer af Oberst H. V. Harbous Artikel om *Udarbejdelsen af Personregistre*, hvoraf Forfatteren havde tilladt Fællesforeningen at tage en Del Særtryk (udkommet i Personalhist. Tidsskr.).

Udvekslingen af Aarbøger mellem de forskellige Amtssamfund kom ligeledes i Gang paa Initiativ af Oberst Harbou, saaledes at Medlemmer af et Samfund har Ret til for halv Pris at abonnere paa Aarbøger, som udgives af de øvrige Samfund, der staar som Medlemmer af Dansk Historisk Fællesforening. Imidlertid benyttes nu denne Indrømmelse af nogle Institutioner, som indmelder sig i Fællesforeningen for at kunne faa Rabatten paa alle Amtsaarbøgerne, ligesom visse Institutioner endogsaa undlader Indmeldelse i Fællesforeningen (à 10 Kr. aarlig), og gennem et Amtssamfund tegner sig som *Abonnenter paa »Fortid og Nutid«* for halv Pris (1 Kr. aarlig). Billiger Repræsentantskabet disse Fremgangsmaader? Er det dernæst rimeligt, at den Privatmand, som ønsker at abonnere paa Amtsaarbøgerne til halv Pris, skal kunne paalægge Sekretæren i det Amtssamfund, hvoraf han er Medlem, at skrive rundt til alle andre Amtssamfund for at meddele dem Abonnementet, eller bør han ikke snarere selv have dette Besvær efter at have indhentet Attest paa sit Medlemskab fra det paagældende Amtssamfund? Om disse Spørgsmaal vilde man gerne høre Repræsentanternes Anskuelse.

Sekretæren forelagde dernæst en Skrivelse fra Herredsfoged Grundtvig i Aarhus, hvori denne, som i et Aarstid har arbejdet paa en *Stat over Underrettsdommere og Underretsskrivere* siden 1790, ordnede dels jurisdiktionsvis med Redegørelse for de nuværende Jurisdiktions Udvikling af de ældre, dels alfabetisk med kortfattede personlige Oplysninger, tilbød at stille denne til de forskellige Amtsforenings Raadighed, saa at disse kunde optrykke Amtsfortegnelserne i deres Aarbøger. Staten var bygget over Statskalenderen og Kollegialtidende, og Forfatteren var

villig til at fortsætte Listerne tilbage fra 1790 til 1660 paa Basis af de Bidstrupske Fortegnelser i Rigsarkivet.

Ligeledes henledte Sekretæren Opmærksomheden paa, at cand. *Gunnar Knudsen* var villig til i Tilknytning til sin Afhandling om vore Matrikler i »Fortid og Nutid« (II p. 1 ff.) at udarbejde en *Registrant over alle Matrikelbøgerne*, saa at man rundt om i Landet straks vilde kunne se, om Matrikelarkivet indeholder Materiale til en bestemt Landsbys Historie.

Fællesforeningens andet Virkemiddel er *Aarsmøderne*. Det havde været paatænkt at afholde dette i Aar i København i Forbindelse med de planlagte *Studiekursus*. For Aarsagen til, at disse dog maatte opgives for i Aar, er der redegjort i Tidsskriftets forrige Hefte, men Sekretæren gav desuden følgende supplerende Oplysninger. Tilslutningen havde været meget ujevn inden for de forskellige Samfund, og det havde været vanskeligt at faa Svar, saa at Fællesforeningen havde maattet udsende Rykkerskrivelser til de fleste Foreninger, hvorved Sagens Behandling var bleven forsinket. 8 Foreninger og Institutioner havde svaret ubetinget Ja; 3 havde været villige, men ønsket Kursus udskudt til Sommerferien; 6 havde indrømmet det ønskelige i Kursus' Afholdelse, men foreslaaet dem udsatte til bedre Tider; endelig havde 8 Medlemmer erklæret Sagen for at være uden Interesse for dem. Mest Sympati havde Nr. 2—6 vakt, desuden havde Hist. Samfd. f. Københavns Amt udbedt sig en Anvisning for Opskrivning af Tradition, Holbæk Amt ønskede en Vejledning i Katalogisering og Registrering af Museumsgenstande, og Laaland-Falsters Stiftsmuseum pegede paa Betydningen af et Kursus i ældre Arkæologi, en Møntdemonstration og et Kursus i Museumsforfalskninger. Bestyrelsen havde under disse Forhold anset det for rettest at lade hele Spørgsmaalet underkaste en Drøftelse paa Repræsentantmødet. —

Formanden aabnede derefter en Drøftelse af den afgivne Beretning. Angaaende *Rabatspørgsmaalet* pegede Prof. Olrik paa, at Lærerhøjskolens Bibliotek subskriberer paa alle Amtsaarbøger til fuld Pris; Landsarkivar Hornemann hævdede, at Bestemmelser kun var tænkt gældende for Enkeltmænd, og Filialbestyrer Eliassen gjorde opmærksom paa, at Folkebibliotekerne jo ikke udvekslede Tryksager med Amtssamfundene. Oberst Harbou anførte dog heroverfor den Betydning, som Spredningen af Aarboogs-læsningen gennem Folkebibliotekerne havde. Det vedtoges til Slut, at Institutioner ikke betragtes som rabatberettigede, hverken naar Talen er om »Fortid og Nutid«, eller om Amtstids-skrifterne.

Man gik dernæst over til Grundtvigs og Knudsens Tilbud. Det sidste voldte ingen Debat, men modtoges med Bifald; Museumsinsp. Chr. Axel Jensen foreslog dog, at man ved denne Lejlighed skulde fremkomme med alle lignende Ønsker, og spurgte, om man ikke ønskede en *Fortegnelse over de* ved den nye Bygningsfredningslov *fredede Monumenter* optagen i Tidsskriftet. Filialbestyrer Eliassen lyste desuden efter en Fortegnelse over *Lensregnskaberne*, hvortil Prof. Fabricius føjede Forslag om Fortegnelser over *Amtsregnskaber, Byregnskaber og Toldregnskaber*.

Mere Debat vakte Spørgsmaalet om en Etat over Underrets-Dommere og Skrivere, idet Fabricius spurgte, om man vilde foretrække, at Fællesforeningen paatog sig Udgivelsen af Herredsfoged Grundtvigs Fortegnelse under eet i en Bog. Dog vilde næppe hvert Amts Fortegnelse fylde ret meget i Aarbogen, hvis man valgte denne Fremgangsmaade, og der var jo allerede givet et Eksempel i lignende Retning ved Lægeetaten i Hardsyssels Aarbog. Men Harbou og Eliassen støttede ivrigt Tanken om en samlet Udgivelse, og cand. la Cour ansaa heller ikke Stoffet for egnet for Amtstidsskrifterne. Bibliotekar Haugsted vilde baade have en samlet Fortegnelse og derpaa følgende Aftryk i Amtsaarbøgerne, mens Pastor Severinsen helst vilde have Fortegnelsen ført langt længere tilbage end til 1660. Fabricius henledte dernæst Opmærksomheden paa Underarkivar Bruuns haandskrevne Etat over *Amtsskrivere* og *Amtsforvallere*, Arkivar Hornemann paa Ønskeligheden af en *Provsteetat*, hvorhos han vilde have *Byraadsarkiverne* indmeldte i Fællesforeningen, ligesom Byraadene skulde yde økonomisk Støtte til Udgivelsen af Etater over Byembedsmænd. Kaptajn Rockstroh mente, at *Regimentskriverne* paa Ryttergodserne burde medtages i Bruuns Liste. Angaaende den Grundtvigske Fortegnelse foreslog han, at den blev trykt i et lignende Antal Eksemplarer, som Fortid og Nutid, og at Amtssamfundene fik Lov til at faa Særtryk deraf. Efter at endnu Departementchef Dahl havde peget paa Betydningen af Grundtvigs Arbejde for at klare Udviklingen i Tiden mellem Danske Lov og Juridisk Ekskens Indførelse 1736, vedtog man, at Fortegnelsen ønskedes udgivet af Fællesforeningen, saaledes at den af Herredsfoged Grundtvig selv eller ved anden Assistance (f. Eks. Fuldmægtig Hammerich) førtes tilbage mindst til 1660, og at Amtssamfundene fik Lejlighed til at tage Særtryk eller at optrykke Dele deraf i deres Aarbøger. Desuden burde Bogen indeholde en kortfattet Oversigt over Retskredsens Deling gennem Tiderne og kortfattede biografiske Oplysninger. Mellem Drøftelsen af Sekretærens Beretning og inden Behandlingen af

Studiekursus fremsatte Landsarkivar *Hornemann* en ny Tanke, som gav Stødet til en livlig Drøftelse. Han ønskede mere Organisation inden for Fællesforeningen og vilde ogsaa give Repræsentantmøderne, der burde afholdes aarlig, mere Indhold. Med dette for Øje foreslog han Oprettelsen af *Sektioner* (for Museumsvæsen, Arkivvæsen og Tidsskriftsvæsen); de skulde forberede de Sager, som af Bestyrelsen skulde forelægges for Repræsentanterne. Disse Sektioner burde bestaa af 3 Medlemmer hver, nemlig et fra København og to fra Provinserne. Desuden foreslog *Hornemann* Stipendier oprettede til *længere Studieophold* i København (ca. 3 Maaneder), da de planlagte kun vilde kunne give Deltagerne en Mundsmag. Dette sidste Forslag vakte nogen Betænkelighed, idet *Eliassen* frygtede for, at de vilde blive for kostbare, og *Storgaard-Petersen* var bange for, at Arkiv- og Museumsfolkene ikke vilde have Tid til at beskæftige sig med Gæsterne saa længe som i tre Maaneder. Ogsaa *Severinsen*, *Chr. Axel Jensen*, *Bidstrup*, *Olrik* og *Holck* talte for de kortvarige Kursus' Betydning, og at et saadant burde afholdes senest næste Sommer, hvilket da ogsaa vedtoges. Derimod vakte Sektionstanken ublandet Tilslutning, selv om nogle Talere vel nærrede for store Forventninger til Sektionernes Virksomhed, naar de haabede paa, at disse skulde kunne vejlede paa Stedet ved Ordning og Indretning af Lokalmuseer, eller at de endog skulde virke til at trykke Udgifterne til Sætning af Amtstidskrifterne noget ned. Paa Forslag af Formanden vedtoges det endelig at nedsætte 3 Udvalg (Sektioner):

- 1) *Museumssektionen*, bestaaende af Museumsinsp. *Chr. Axel Jensen*, Professor *Bidstrup* og Amtsforvalter *Holck*;
- 2) *Arkivsektionen*: Landsarkivar *Hornemann*, cand. *Gunnar Knudsen* og Filialbestyrer *Eliassen*;
- 3) *Tidsskriftssektionen*: Professor *Fabricius*, Postmester *Klitgaard* og Bibliotekar *Haugsted*.

Desuden udtaltes det Ønske, at man for Fremtiden skulde afholde aarlige Repræsentantmøder, selv naar det ikke var muligt hermed at forbinde større offentlige Møder.

Dernæst aflagde *Kassereren* Beretning for 1916 og 1917.

Indtægt:

Kontingent, Statstilskud og Abonnement paa			
»Fortid og Nutid«	2787	Kr. 66	Øre
Kassebeholdning 1. Jan. 1916	1696	— 84	—
Rente	227	— 79	—
Ialt	4712	Kr. 29	Øre

Udgift:

Trykning (»Fortid og Nutid«...)	725	Kr. 45	Øre
Honorarer.....	710	--	16 —
Diverse	195	—	87 —
Mødet i Nyborg 1916.....	520	—	70 —

Ialt... 2152 Kr. 18 Øre

Kassebeholdning 1. Jan. 1918 altsaa: 2560 Kr. 11 Øre.

Efter at der var givet Decharge for Regnskabet, fandt der *Bestyrelsesvalg* Sted, og den afgaaede Bestyrelse (Olrik, Severinsen, Fabricius, Hornemann og Johs. Fog-Petersen) tilligemed Revisorerne (Chr. Axel Jensen og Poul Hennings) genvalgte eenstemmigt.

Som *næste Mødested* vedtoges paa Haugsteds Forslag, under Hensyn til de forestaaende Studiekursus, København; dog bragte ogsaa Bidstrup Bornholm og Hjort Odense i Erindring.

Efter Repræsentantmødet afholdt Professor *J. T. Lundbye* det berammede Foredrag om »Vore Vejes Historie«, hvorom kan henvises til ovenstaaende Artikel S. 129 ff. Efter en Pavse mødtes derpaa Repræsentanterne som Historisk Fællesforenings Gæster ved en enkel Middag i Wivels Lokaler og tilbragte her nogle fornøjelige Eftermiddagstimer sammen.

Den følgende Dag, Søndag Kl. 1¹⁰, samledes man atter paa Slangerupbanens Station for i Forening med Frederiksborg Amts hist. Samfund at foretage en historisk Udflugt.

I *Slangerup* søgte man først til Kirken, som blev gennemgaaet under Mag. H. V. Clausens omhyggelige Vejledning; navnlig var det en Overraskelse at se den rige Barokkunst, hvormed Kirkerummet var smykket. I Hotellets Sal havde imens ca. 150 Tilhørere samlet sig til Mag. Clausens Foredrag om Egnens Betydning i Oldtiden. Ogsaa herom maa det være nok at henvise til det sidste Bind af »Aarb. for nord. Oldkynd. og Hist.«; kun skal det bemærkes, at den sidste Del af Foredraget afholdtes paa en Høj ca. 2. Kilom. NV. for Slangerup ved »Jordhøj«, der som bekendt af Mag. Clausen sættes i Forbindelse med Borgen Hjorte i Bjovulfskvadet, hvor Kong Hroar sad paa Kongestol, altsaa det Sted, som i den nordiske Overlevering betegnes som Lejre.

Paa Hjemvejen deltog Fællesforeningen og Frederiksborgerne efter Indbydelse i National Forfatterforenings Kaalundfest i *Farum*, og Prof. Hans Olrik holdt her paa Fiskebæk Hotel et kort Foredrag om Kaalund, mens St. Hansblussene kæmpede en haard Kamp med det regnfulde Vejr. Med Hjemkomsten til København Søndag Nat sluttede saaledes Repræsentantmødet 1918.

OVERSIGT OVER DE VIGTIGSTE AFDELINGER AF KRIGSMINISTERIETS ARKIV OG VEJLEDNING MED HENSYN TIL BENYTTELSEN.

Af KNUD C. ROCKSTROH.

Krigsministeriets Arkiv bestod i tidligere Tider af *den militære Centraladministrations* (Krigskollegiets og Generalkommissariatskollegiets m. fl.s) Sager, der begyndte ved Tiden omkring 1660 og fortsattes til Nutiden under vekslende Navne og Inddelinger. Disse Sager er nu, paa enkelte særlige, mindre Dele nær (se nedenfor) *afleveret til Rigsarkivet* indtil omtr. Aar 1868. Den meget betydelige *Kortsamling* — 6-8000 Numre — som tidligere fandtes i Arkivet, er for en Del Aar siden for Størstedelen fordelt mellem forskellige Institutioner, bl. a. Ingeniørkorpset, Generalstaben, Artilleriets Bibliotek og Søkortarkivet; men der haves endnu i Arkivet en kvantitativt og kvalitativt ikke ubetydelig *Kortsamling*, hvorover der nu er udarbejdet et *Seddelkatalog*. Desuden haves der i Arkivet en i Tiden 1740—1760 meget omhyggeligt udarbejdet *Fortegnelse over den gamle Kortsamling* foruden en *Oversigt* over, hvor de uddelte Kort er gaaet hen ved Uddelingen omkring 1850.

Af det gamle Arkivs Sager forefindes endnu navnlig »*Etaterne*«, d. v. s. de vaaben- og regimentsvise *Fortegnelser* over Officerskorpset siden 1760 og en noget spredt *Samling* »*Konduitelister*« o. l. fra 1764 til 1847. Til *Etaterne* haves der omhyggeligt udarbejdede *Personregistre*, Yderligere foreligger de udførlige *Registraturer over de kongelige Ordre og Resolutioner til Generalkommissariatet 1728—1847*, der er af megen Betydning og hyppig benyttes.

Af Interesse for militær Personalhistorie er ogsaa *Berliens Seddelkatalog* over Officerer i Tiden c. 1680—1720 — et overordenlig omhyggeligt og meget betydeligt Arbejde. For den *senere Tid* haves der en *Samling* mere spredte *Optegnelser* af forskellige *Arkivarer* i Krigsministeriet.

Nogle Aar efter at de store *Aflleveringer* af *Centraladministrationens Arkiv* til *Rigsarkivet* var endt, tog man fat paa at danne en ny *Samling* af *Arkivalier* nemlig

AFDELINGSARKIVERNE,

idet man dog dengang nøjedes med at inddrage *Fodfolkets* og *Rytteriets Afdelingers Sager*, og først i den allerseneste Tid har

man udstrakt Afleveringsforpligtelsen til Artilleriet og Ingeniørkorpset og disses Afdelinger samt til de øvrige militære Institutioner.

Der er herved blevet skabt et i Omfang meget betydeligt og i militærhistorisk og personalhistorisk Henseende meget værdifuldt Arkiv, som ogsaa i stigende Grad benyttes af Dyrkere af Militærhistorien og Personalhistorie. Medens Etaterne og Konduitelisterne m. m. alene giver Oplysning om Officererne, giver *Afdelingernes Stamarkiver* Oplysning ogsaa om Underofficerer og Menige.

Desværre maa det dog straks siges, at Arkiverne for de ældre og ældste Afdelinger er mangelfulde og kun mere undtagelsesvis giver Oplysninger for Tiden før c. 1765, og der er mange Huller ogsaa for Tiden efter nævnte Aar. Til Gengæld er der det Gode ved de militære Arkiver, at Bøger og Lister som Regel er omhyggeligt og smukt førte og giver gode, nøjagtige og positive Oplysninger.

En uheldig Omstændighed er det, at af vore militære Afdelinger er i Tidernes Løb mange blevet ophævet, og saagodtsom alle har skiftet Navn og Skikkelse en eller flere Gange, hvorved deres Arkivsager enten er forsvundet eller kun delvis gaaet over til Efterfølgerne. Arkivet har ladet udarbejde et Navnregister over saagodtsom alle nye og gamle Afdelinger, saa at det som Regel straks kan opgives, om en eller anden gammel Afdeling har efterladt sig skriftlige Optegnelser eller ej — i første Tilfælde ved hvilken Afdeling disse nu findes.

I al Almindelighed kan det siges, at der af Afdelingsarkiverne skal kunne skaffes Oplysning om alle, der er udskrevet til Tjeneste ved Hæren siden 1840, som oftest ogsaa for dem, der er udskrevet mellem 1800 og 1840, ofte for dem, der er udskrevet en Tid forud for dette Tidspunkt. For Tiden før 1765—1774 vil det som Regel være meget vanskeligt at finde nationale Soldater, da disse forud for den Tid enten hørte til Landmilitærregimenterne, af hvis Arkiver saagodtsom intet er efterladt og bevaret, eller ogsaa har de ladet sig hverve til et af de geworbne Regimenter. Og medens man for Tidsrummet efter 1774 nogenlunde kan angive, i hvilken Afdelings Stambøger Mandskab fra en bestemt Landsdel skal søges, er det derimod ikke muligt at angive noget bestemt om, hvor en hvervet dansk Karl skal søges, da han jo kunde lade sig hverve til hvad Regiment, han vilde, hvis han iøvrigt havde Lov til at lade sig hverve.

Med det Forbehold, at de Omraader, hvorfra Regimenterne fik deres nationale Rekrutter — fra 1765 omtr. fik jo de ge-

worbne Afdelinger hvert Aar en vis Mængde nationalt, udskrevet Mandskab — jævnlig forandredes, skal eksempelvis nævnes for nogle af de endnu bestaaende Afdelinger, hvorfra de fik udskrevet Mandskab tildelt i den første Tid:

1. Bataillon fra Nordsjælland og Holbæk Amt, senere Midtsjælland;
 2. » - Frederiksborg og Præstø Amter;
 4. » - Sorø, Korsør, Antvorskov Amter;
 6. » - Lolland, Falster og Fyen;
 7. » - Midtjylland;
 11. » - Vendsyssel og Limfjordsegnene.
- Husarregimentet særlig mange Nordmænd (ligesom ogsaa Garderne tilfods og tilhest fik mange Nordmænd);
3. Dragonregiment Fyenboer;
 4. » Sjællændere;
 5. » Nordjyder.
- Artilleriet fik spredt fra hele Landet.

Men man maa naturligvis ikke vente sig meget fyldige Oplysninger fra den ældre Tid og for en menig Soldat. Som Regel har de ældre Stambøger kun en Linie eller to om hver Mand. Heri angives almindeligt Mandens Numer, fulde Navn, ofte med Tilføjelse af Fødested (Landsby) eller »Fødeland« (Sjælland, Jylland osv.), Alder, naar indtraadt i Tjenesten, naar afgaaet derfra. Undertiden kan der tilføjes andre Personalialia, f. Eks. Højde, Haarfarve, Legemsbygning o. l.

Som Besøgende her i Arkivet jævnlig har erkendt: Vanskeligheden ved at finde en Mand ligger først og fremmest i at udfinde, ved hvilken Afdeling han har staaet — kan dette oplyses, kan det snart vise sig, om Manden kan findes eller ej. At man kender den Eftersøgte Fødested, er jo allerede noget; men da, som alt sagt foran, de Afdelingen tildelte Rekrutteringsomraader dels jævnlig skiftede, dels ikke var saa aldeles bestemte, er det et svagt Holdepunkt.

Det skal fremhæves, at som bekendt var det jo først fra 1848—49, at Værnepligten udstraktes til Købstadfødte, men at til Gengæld en Mængde saadanne til alle Tider har ladet sig hverve til Hæren.

I det foranstaaende har der navnlig været tænkt paa det udskrevne, indfødte Mandskab; men det skal udtrykkeligt fremhæves, at *for de i Udlandet hvervede*, der jo næsten udelukkende var Tyskere, haves der et *betydeligt Stambogsmateriale* fra det meste af det 18. Aarhundrede, og mangfoldige af disse hvervede

Soldater forblev her i Landet og stiftede Familie. Det er næppe overflødigt herved at bemærke, at disse hvervede Soldater gennemgaaende var langt bedre og hæderligere, end det almindeligt har været udkreget, hvad enhver, der grundigt vil undersøge Forholdene, vil kunne overbevise sig om. Der er endnu bevaret en Del af *General-Hvervèkommissionens Arkiv*.

Af Folk, der i Arkivet har søgt personelle Oplysninger, spørges der af og til, om der ikke haves alfabetiske *Navne-registre over Stambogsmaterialet* m. m. Det er klart, at saadant vilde være i højeste Grad velkomment baade for egentlige Personalhistorikere og for dem, der af andre Grunde søger Oplysninger; men et saadant Register vilde kræve en Arbejdskraft, som Arkivet aldeles ikke kan afgive, og det kan maaske være tvivlsomt, om Nyttens kom til at staa i et rimeligt Forhold til Arbejdets Omfang.

Skulde det blive muligt, i ethvert Fald at udføre Dele af et saadant Arbejde, maatte det nærmere overvejes, hvorledes dette skulde planlægges, og navnlig hvad der først bør tages fat paa. For de i Udlandet fødte var det vistnok praktisk at sondre efter Nation, maaske ogsaa efter Vaabenart (Rytter, Soldat (Infanterist)). For det nationale Mandskabs Hovedmængde burde man vistnok sondre efter Fødested, da jo langt Størsteparten har *sen*-Navne, der kun yder ringe Vejledning. Dog burde man udskille for sig alle med egentlige Egennavne. Det vilde vistnok være praktisk for de Indfødtes Vedkommende at sondre mellem de tre Hovedlandsdele. Yderligere burde man vistnok sondre mellem de forskellige Tidsafsnit, f. Eks. hvert halve Aarhundrede eller hver »Menneskealder«, c: 30—40 Aar, fra omtrent 1774.

For *Københavns Vedkommende* haves der gode Oplysninger i »*Kjøbenhavns Borgervæbnings*«, *Kongens Livjægerkorps'* og *Kongens Livkorps'* Arkiver. Herved skal ogsaa nævnes Arkivalierne for »*Frederiks (senere Christians) Plejehus*«, fra 1765 til 1854 i Kjøbenhavn, derefter delvis fortsat i Eckernförde. I dette Plejehus optoges gamle Soldater og Invalidere, Enker efter saadanne samt deres Børn af begge Køn, og her har mangt et omskifteligt Liv fundet sin Afslutning — andre har taget deres Begyndelse herfra. Over de forskellige Kategorier haves der fortrinligt førte Stambøger.

For nogle *sjællandske Købstæder* haves der Fortegnelse over *Borgervæbningen 1805*.

For *Garnisonsskolerne i Kjøbenhavn* og *Citadellet Frederikshavn* (»Kastellet«) haves der Arkiv for Tiden 1819—1867.

At de andre, betydelige Arkiver skal nævnes:

Artilleriets Arkiv, der for kort Tid siden overgik til Krigsministeriets Arkiv. Artilleriets Afdelingers Arkiver er dels alt afleveret hertil, dels kommer de i en nær Fremtid. Tildels i Overensstemmelse med den tidligere Ordning vil dette Arkiv ved den nye Ordning blive delt i

a. Korpsets,	} Arkiver
b. Tøjhusets (den tekniske Tjenestes),	
c. Afdelingernes,	

hvortil yderligere kommer nogle personlige — i Virkeligheden dog mest tjenstlige — Arkiver, navnlig efter Generalerne fra Reitzensteins og Huths Tid. Artilleriets Arkiv gaar med de ældste Dele tilbage mod Aar 1700 og er en Hovedkilde til alle Sider af Korpsets, dets Afdelingers og dets Personels Historie.

Ingeniørkorpsets og dets Afdelingers Arkiv er ligeledes for kort Tid siden overgaaet til Krigsministeriet eller staar for Tur dertil. Korpsets Arkiv var saa vel ordnet, at det uden videre kunde forblive, som det var, og benyttes saaledes. Foruden omfattende Bidrag til Korpsets Historie yder dette Arkiv gode, ofte fortrinlige Bidrag til den ældre militære Bygningshistorie — jævnlig ogsaa for ikke-militære Anlæg — langt tilbage i det 18. Aarhundrede.

Generaladjutantstabens (Kongens Adjutantstabs) Arkiv 1840—1899. Særlig fra Frederik den Syvendes Regeringstid er dette Arkiv ret fyldigt og er af betydelig almen historisk og personalhistorisk Interesse. Det er nu vel ordnet, men er delvis af fortrølig Natur.

Kommandantskabsarkiverne. Af disse skal særlig fremhæves dem fra Kjøbenhavn, Kronborg, Nyborg, Rendsborg og Glückstadt, hvilke gaar tilbage over Aar 1700, og hvoraf særlig de fra Kjøbenhavn og Rendsborg er meget betydelige. De omfatter Korrespondancesager af alle Arter, Slavesager, Bygningssager, Artillerisager m. m. Herunder henhører Arkivsagerne for *Stokhusene* (Slavehusene) og Statsfængslerne i Kjøbenhavn og Citadellet Frederikshavn (»Kastellet«), Kronborg, Nyborg, Møen og navnlig for Rendsborg. En Del af disse Sager gaar tilbage mod Midten af det 18. Aarhundrede, og dels fordi Fangerne hovedsagelig var civile Personer, dels fordi der vedrørende disse Fanger jævnlig findes Afskrift af Dommene over dem og ogsaa anden Korrespondance dem vedrørende, har disse Arkiver deres Betydning særlig for Kendskabet til Fortidens Fængselsvæsen.

Bornholms Kommandantskabs (Milits', Væbnings) Arkiver 1699—1868 med gode, ofte meget indgaaende Oplysninger angaaende

bornholmske Forhold saavel af militær som af almindelig Natur.

KRIGSARKIVERNE, d. v. s. Troppeledenes — fra Armé-korpset indtil Kompagnierne — og de mangfoldige Myndigheders og Institutioners Arkiver, hvori ogsaa mange Personalialia for alle Trin paa den militære Rangstige. Særlig skal fremhæves, at der haves Oversigter over Døde, Saarede og Fangne (Tabslister), Lister over Deltagere i nogle af Kampene 1848—1850 (Lister over Fordeling af Krigsbyttet).

Krigsarkiverne omfatter vel navnlig de to slesvigske Krige, men der haves dog et ikke ubetydeligt Materiale fra Krigen 1801 og 1807—1814 samt for Auxiliærkorpserne senere i Frankrig.

Visse Dele af disse Arkivalier er fortrolige.

Angaaende *Sundhedstjenesten i Hæren i Krig og Fred* haves der et meget betydeligt Arkivmateriale, hvoraf skal fremhæves Ambulancernes, Feltlasarettens og de faste Lasaretters (Garnisonssygehusenes) Arkiver for Krigstiden og iøvrigt Sygelister, Sygeprotokoller, Sygejournaler og Kassationsprotokoller foruden det almindelige Administrationsarkiv. Særlig er Kjøbenhavns Garnisons Sygehus' Arkiv meget betydeligt.

Herunder henhører ogsaa *Stabslægens Arkiv* siden Aar 1800, og hvoraf skal fremhæves Administrationsarkivet (ind- og ud-gaaede Skrivelser m. m.) og Sæssionsberetninger 1828—1834 (spredt), fra 1876 og derefter samlet og fuldstændigt for alle Kredse.

Justitsarkivet bestaar dels af *Afdelingernes (Kommandant-skabernes) Sager*, dels af *Generalauditørens Arkiv*, hvilke to Arkiv-afdelinger supplerer hinanden. Det førstnævnte omfatter

- a. Justitsprotokollerne,
- b. Indlæg til disse.

Dele af disse Sager er forholdsvis gamle og naar tilbage til Aar 1700, enkelte endnu længere.

Generalauditørens Arkiv omfatter

- a. Justitsprotokoller 1750—1849,

b. Relationer til Kongen om betydeligere Retssager 1763—1907 samt

c. Bilag til Relationerne 1774—1907. — Dette Arkiv har endvidere Erklæringsprotokoller 1752—1848, Bilag til disse 1801—1848; Korrespondanceprotokoller 1755—1848, Bilag til disse 1795—1913. Hertil hører endvidere Felt-Justitsarkivet 1807—1818, 1848—1851 og 1864.

Generalauditørens Arkiv er saaledes meget betydeligt — alene Bilagene til Relationerne udgør 126 Pakker — og er særdeles overskueligt ordnet. Det er en Selvfølge, at dette Arkiv sammen med Afdelingernes Justitsarkiv paa sin Vis er en righoldig Kilde til Oplysning om baade militære og civile Personer og Forhold.

Hærens Skolers Arkiv, hvoraf skal nævnes Sager fra Rekrutskoler under særlige Forhold, »*Eksercerskoler*« i Kjøbenhavn, paa Kronborg, i Nyborg osv. osv. i Tidsrummet 1795—1915, med en Mængde Oplysninger om hele Personalet ved disse Skoler.

Landkadetakademiets (Landkadetkorpsets) 1713—1861,

Den militære Højskole 1830—1868.

Fra begge disse Skoler haves der meget fyldige Arkiver, og lignende gælder

Elevskolens (Underofficerskolen, 1. Artilleriregiments Underofficerskole, Underofficers-Elevskolen) 1814—1912.

Det militære Gendarmerikorps' Arkiv 1885—1894, hvoraf særlig skal nævnes Stationernes udførlige Dagbøger og Stabens og Afdelingernes ind- og udgaaede Skrivelser. Særlig Dagbøgerne yder Bidrag til Kendskab til mangehaande Forhold omkring i Landet i denne i politisk Henseende betydningsfulde Periode.

Noget for sig selv er det meget betydelige Arkiv efter *Prins Carl af Hessen*, hvilket rækker over Tiden 1772—1836 og navnlig vedrører den norske Hærs Forhold i Tiden forud for 1814. Heri behandles alle Sider af en Hærs Forhold: Værnepligt, Udskrivning, Uddannelse af Menige, Underofficerer og Officerer, Øvelser, Forplejningsvæsen m. m. Særlig af Personalialia findes der betydeligt.

